

Американська осінь (збірка)

Володимир Приймак

БІЛІ ТУМАНИ НА ІСХОДІ ЛІТА НАД ДНІСТРОМ

Від Монахової скали дорога веде до нашого села. Внизу, як на долоні, Уніж, вдалині на обрії — Корнів, а до нас через луки і водоспади. Колись тут струменіла ріка, що вигризла каньйон, тепер через село тече маленька річечка без назви, що бере свій початок від джерел у сіножатах. Спокійна й тиха. Знорувилася лиш раз по весні під час повені, вхопила малого хлопчика, що необачно дивився з берега на воду, і закрутила ним у круговерті. Все село бігло тоді вздовж потоку, а його несло все далі і далі, перетираючи об скелі. Кинувся у вир Дмитро Іванчук, кремезний хлописько, що життя відпрацював колгоспним шофером, врятував того хлопчика, подарував ще один день народження. Певно, що й святкували разом, і не раз.

Дністер і побратим тут, і порадиш. У часи атеїзму, коли церкву закрили, ми пішли до Дністра. Приходив, ніби з безвісті, монах, де лишився цей грот, покривав омофором. Тут був наш Великдень. Вселенська велич, вічно замріяна далина ріки робили з нас і ніжних романтиків, і людей з характером. Дністер — він підступний. Василь Семенишин, що жив у нас через дорогу, студент університету, талант, що засвітив би не одну зірку. Але його забрав Дністер. І лише старші парубки, коли співали тужливу пісню про змарновані літа, то казали, що написав її Василь. Одного разу я відважився, підняв руку і голосно гукнув на там той бік.

— Ей!..

Весляр, що порався коло човна, довго вдивлявся, потім махнув рукою, щоб йшов я вниз, бо хвиля зносить. Я сів у човен, чайку, як його тут називають, і ми взяли курс на той берег. Ріка спочатку тихо гомоніла, пізніше голос її дужчав, а на бистрині говорила, і, як мені здалося, голосами тих, кого забрала. На березі на нас чекало трійко чоловіків, що незграбно переставляючи ногами, як ті бузьки на мляці, поверталися з поля.

— Мой!..

Гукнули до весляра.

— Як там погода на тім боці?..

— Та нічо'...

Засміявся весляр.

— Сонце світить...

— Та світить-світить, та от, не гріє...

Чоловіки були старими, час познущався, зробивши немічними й безсилими, а колись колгосп на них тримався, не було вправніших на косовиці. "... Бриніла коса коло покосА, бриніла..." Вони і тепер не опускали рук, ходили завідувати, як там, доспіло

вже, чи ні ще, ішло до жнив, молоді давно виїхали, десять років не було вже весіль, не народжувались діти, і коли приходила гаряча пора, то надія знову була на них. Першу скрипку грали, звичайно, комбайнери, а у видолинках, там, де вилягало, брали коси вони. Ми сіли на березі, розмова їх була рівною, як гладь ріки, коли дивитися на неї здалеку. Так розмовляють люди, які нікуди вже не поспішають. В'язались спогади про війни, партизанку, про українців і чужинців. Вони знали історію іншу, аніж та, що її вчили нас по університетах.

— А як треба було рубати хрести, то повезли его поближче до Золотого Потока...

— Аби ніхто не пізнав...

— Ніхто і не відав, що він там витворяв...

— А незабавом дав ему колхоз нову машину...

— Неділеньки святої приїхав додому, а як давав назад, то з обори вибігла маленька дитинка, хлопчик его...

— Не міг він того пережити, хотів накласти руки, але люди не дали...

— Певно, мав нести свій хрест...

— Ая...

— Бога гнівити не можна...

— Навіть удариш маленьким бучком, то тобі й те повернеться...

— А ви думаєте вони позакривали церкви...

— Та ж збирають гріхи на свої голови...

Повірити в це було складно, парторги по селах почувалися впевнено, колгоспи стояли твердо. Ми попрощалися, вони пішли видолинком з білими-білими головами, самі в білому, як журавлі перед своєю дорогою. Сказав про це і весляру, та він моїх фантазій не сприйняв.

— Усі ми тут, як ті тумани білі на ісході літа над Дністром...

— А ти куди мандруєш?..

Спитав весляр.

— Хочу знайти Неопалиму купину...

— Тоді тобі на хутір Біла...

На хуторі заночував. Лісник розповідав про ліс, казав, що хоче зробити його заповідним, бо вирубують і нема спасу від браконьєрів. Вранці з вішалки, що біля порога, взяв він рушницю і пішов лісом. Один проти всіх. Я стояв посеред путівця, єдиного у всіх напрямках, сходило сонце, і воно звично купалося у хвилях ріки, що була тут і зліва, і справа. Я не знаю, чи є ще на світі куточок, де на одну ріку можна би глянути з двох берегів одночасно. Потім ходив калиновим гаєм і їв кислі ягоди, бо лісник казав, що це добре на серце. А коли вже шукав Неопалиму купину, то, певно, був подібний на пісняка-хлопчину, що так шукав Червону руту.

— Неопалима купина - кущ тернини, який палає, але не згорає...

Оповідав мені старий весляр.

— Колись Бог з'явився в цій тернині Мойсеєві, що пас овець поблизу гори Синай...

Так вперше в житті слухав я Біблійне писання.

— Мойсей підійшов до куща, аби подивитись, чому той горить вогнем, але не згорає, а Бог покликав з палаючого куща...

І ще весляр тоді сказав:

— Але тобі треба прийти сюди в самі жнива, коли стоїть тут спека, тоді спалахує Неопалима купина...

Коли прощались, кинув ніби й без жалю:

— Спалахуємо й ми, але згораємо...

— Так-так, і лише світ цей вічний, як кущ тернини Неопалима купина...

РІЗДВЯНА НІЧ ДІДА ГРИГОРЮКА

Ближче до осені потягнуться сюди вервечки машин, підвод і тракторних причепів. Чернятинський млин, що на пагорбі з Поділля у Карпати. Звідки лише не їхали сюди. І Буковина, і Тернопілля, і навіть з ближніх закарпатських сіл, що вже за перевалом. Ці нескінченно довгі вечори у чергах, знайомства і братання, ці люди, різні за говірками, а чи й за поглядами, але об'єднані насущним. Ці незабутні посиденьки всіх з усіма, де не ділили хліб й до хліба. Було, що не ділили щось, траплялися і хитруваті й нарвані, що намагалися прорватися без черги. Тоді млин гудів.

— Не мелеться...

Прискакували, стрясаючи повітря кулаками.

— Не мелеться твоє тут...

До бійок не доходило, заспокійливий шелест вальців гасив гнів та студив голови. Бувало, що в ті похитливі ночі лихий путав котрого та тягнув на подвиги. О, ці спокусливі приїжджі молодиці. Ніщо не в силі було затьмарити їхніх принад, ані простий невибагливий одяг, ані важкі мішки, що їх доводилось носити нарівні з чоловіками. На ранок до млина прибігали місцеві жінки, вони все знали, все їм показали. Були великі скандали, чоловіки ходили з понуреними головами, а млин ще довго мав що перемелювати. Одне і те казав їм Миколайович, розважливий поважний старший чоловік.

— Добре заходить, та зле виходить...

Хотілось дуже Миколайовичу, щоб усі зробили висновки, але минав час, а не мінялося нічого, молов млин мливо, а разом з ним людські слабинки. До Різдва віз до млина я. Іван зустрічав радо, ми походили з одного села, я був дітваком, а він парубочив, і добре пам'ятаю, як до сестри на літо приїхала гарненька дівчина з Чернятина. Липневий вечір, Іван стоїть біля ставу з ровером, і вона біля Йвана, мовчать. Їм і не треба було слів. Там таки того літа з останнього класу школи він поїхав за цією дівчиною. Коли я приїжджав до млина, Іван знаходив старе вбрання мельника й казав:

— На, йди мели...

Старший мельник, педантично ввічливий, так, ніби прийшов з тих давніх галицьких газдів, завжди стояв у начищених до блиску черевиках, і коли пил борошна все ж

осідав, непомітно чіпляв ними за штанку.

— Пане-добродію...

Звертався до мене.

— Як набереться повний мішок, ставте позначки: петльоване — римським "один", разове — "два", і те, що залишиться, "три", третій сорт...

Вугликом я водив по мішках і уявляв, як втішаться вдома, коли вже будуть сортувати на калачі, на хліб, на повсякденне. Коли помол буде складено в рівні штабелі, йшли до акуратної хатини мельника, що тут же, на подвір'ї.

— Знайомтесь, дід Григорюк...

Цей трохи старший чоловік всміхнувся й здалося, що знаємось віддавна, Іван тоді сказав ще:

— Діду! Сьогодні мають бути пироги...

Я був у нього гість, і виглядало все на свято.

— Гай-гай, будуть-будуть...

І він, як молодий, гайнув городами з мискою свіжоспетльованого борошна, з якого дідова дружина варила нам вареники. Григорюком, узагалі-то він не був, був Григорівим, але на всіх Григорівих казали в Чернятині Григорюки, казали і на нього. Сімнадцяти літ опинився в Німеччині, коли вже трохи підпили, виймав з кишені губну гармошку, награвав і був подібний на якогось німецького Ганса з радянських фільмів про війну.

— Дойчлянд, Дойчлянд, ібер алес, ібер алес ін дер вельт...

У тих своїх сімнадцять побачив він дві цілком різні Німеччини. Одну, як лише привезли, довершену, із селами з підстриженими газонами і живоплотами, полями, що, скільки око сягало, були ідеально доглянуті, німцями, ретельними і прагматичними, що від зорі до зорі працювали, вибудовували цю довершеність, яка і переросла у відчуття особливої окремішності, вивищеності та возвеличення, у фанатичні ідеї випещених ними ж нацистів, які завершилися пропастю. Друга Німеччина була та, з якої втікав. Пригнічена, приречена, принишкла, жалюгідна. Особливих спроб затримати його ніхто і не чинив. Він пам'ятав той лемент, який зчинився в перший день, як дременув. Але спритно заскочив на стодолу, собаки, що прибігли першими, бігали довкола, німці нишпорили в stodолі, та, так нічого не знайшовши, махнули на все рукою, далі йшов, і ніхто на нього уваги не звернув. Нараз усе стало непотрібним, і села з підстриженим газоном, і дбайливо доглянуті поля, і Григорюк, що мав робити на них за їжу.

— Дойчлянд, Дойчлянд, ібер алес, ібер алес ін дер вельт...

Били його вже на території Польщі. З поляками, як знав Григорюк, стосунки завжди були складними, але не знав він, що зробили з цими стосунками роки війни. Коли прибився до якогось забитого хутора серед полів, то побачив кількох хлопів, що молотили на тоці снопи. Хотів їсти, голод, найжахливіше, що зберегла пам'ять.

— Їсти...

— Ти естем поляк?..

— УкрАінец... Я - укрАінец...

— Бандеровец...

На "о" наголосив один.

— Пся крєв!..

І вдарив ціпом. Били довго, над ранок прийшов до себе, і рушив далі. До Чернятина прибився під кінець літа, ноги стер, що пролежав усю осінь. З Іваном здружились у колгоспні роки, як будували тут ферму, клуб, школу і все, що тоді будували. Чи добре було їм у колгоспі? Про це ніколи не говорили, але це були їх молоді роки, а, значить, кращі. А от у криницю, з якої пили воду, вони ніколи не плювали. Коли Іван уже в млині не працював, дід Григорюк під Різдво тяжко забанував за тими нашими вечорами. Йому дуже кортіло між люди, послухати, як шелестять вальці, прислухатись до дивних закарпатських слів та м'якої вимови буковинців, послухати, що кажуть та як виглядають ті, що в млині. Дід вбрався, вийшов на вулицю. Хуртовина, як це буває під Різдво, замітала Чернятинський горб. Переступаючи через замети, не зовсім упевнено пустився у дорогу. Тьмяними пасмами, так, ніби хто розмазав їх по вечорових просторах, світилися вогники. Дід знав, це світиться млин. Один з вогників невпинно став наближатися, щоб розминутись, ступив він у колію, і в ту мить вогник перетворився у велике яскраве світло, так, ніби серед снігів, серед цієї передріздвяної віхоли засвітилися тисячі ламп. Так, ніби дуже багато сусідських хлопчиків прийшли з віфлеємськими зіздами колядувати. А потім згасло все.

— Там, на дорозі, машина збила чоловіка...

Хтось забіг до млина. Потім усі, хто тут був, вибігли на дорогу. Серед білих снігів лежав дід Григорюк. Безжалісно танцювала віхола, ніби закликаючи вже до різдвяної казки-містерії, звисали вуха старенької кролячої шапки, і тільки з широко відкритих очей прозирала неповторна дідова доброта. Так, ніби востаннє, дід всміхався до світу. І ніби дивувався, що ось не встиг, і не дійшов, і не добіг.

ГАЗЕТНІ ДНІ Й ІЛЮЗІЇ ДЕВ'ЯТДЕСЯТИХ

Додому, вийшло так, я повернувся пізнувато. Домашні сказали, що лікар Біланюк дав свій телефон й казав передзвонити, коли б і не прийшов. Передзвонив, сказав, що виходить з дому, я мав іти назустріч, як то належить за законом конспірації. Так і зустрілись серед вулиці, що була Перше травня, а стала Бандери.

— Сьогодні за Вас проголосувала сесія...

Він був делікатним, на "ти" не переходив, хоч зналися віддавна.

— Я знаю, не відмовитесь...

Справа була серйозна. Знаний лікар-невролог, скільки врятованих і повернутих інколи з того світу, він ще сказав, що читає мене, в тім числі в "Молоді України".

— Давайте я переговорю з редактором...

Це не був хід конем, була в нас газета, руйнувати не було сенсу. Вранці зайшов до редактора, виклав, як воно є.

— Треба переходити всім колективом разом з газетою...

— Я не збираюся ні на чий бік переходити...

Такою була позиція, і я її поважаю, особливо, як надивився на все за роки. Вибору не залишилося, написав заяву, вийшов на вулицю, редакція, в яку прийшов колись у 18, стала вже не моєю. По дорозі зустрівся з директоркою друкарні, яка вже все знала і зі мною була заодно. Привела на другий поверх у Ленінську кімнату, де в нас проходили партійні збори, й сказала:

— Располагайся...

На цім слові ми розсміялись, сів за довгий дубовий стіл, покритий кумачем, директорка пішла в лінотипний, палітурний та інші свої цехи керувати, а я поклав перед собою стос паперу формату А4, і взяв до рук ручку. Треба було забути геть усе на світі і писати, ця газета мала бути вже іншою.

* * *

Скільки років ходив до роботи, мінялись редакції і журналісти, приходили інші редактори, а газета незмінно виходила. Це була ніби ріка, що постійна в своїх берегах, незалежно від того, надворі весна, а чи осінь. І навіть зима, хоч вода замерзає, а все ж вона є. Але раптом ця вода зникла, зупинила свою течію — нам не дали паперу. Постаła абсолютно банальна обставина — якою би мудрою не була ця наша газета, їй можна було перекрити дихання в такий простий спосіб. На базарі вже черга стояла за цим нашим словом, як до того за хлібом, а ми билися об свою проблему, як риби б'ються об лід.

— Слухай...

Сказав мені директор головного на той час тут заводу, що також спішно захотів долучитись до нового часу.

— У мене швагро у ЦК, як би він шепнув десь там кому треба...

Так опинились ми на паперовому комбінаті, безкінечному в своїх просторах і з їдким запахом не то целюлози, не то невідомих для нас хімікатів.

— Хто з вас свояк?..

Директор, хоч не по роках, але ще підтягнутий, з цигаркою фільтром вниз, неважко було здогадатись, що вирішив директор кинути палити, та от час вибрав непідходящий. Я згрішив:

— Я...

— Швагро?..

— Швагро...

— На що папір?..

— На газету...

— На яку ще газету?..

— На фольклорно-етнографічну...

— ?..

— Народні пісні, коломийки...

— Коломийки...

— Коломийки...

— Знаю я ваші коломийки! Я що не дивлюся телевизор, а чи не слухаю радіо?!

Він там ще трохи покипів, але так, для годиться.

— Полегше ви там, з тими вашими коломийками...

Папір директор дав, і білого, як сніг, й багато, у необмеженій кількості. Вантажили ми довгі тягачі колгоспною картоплею, раз у два-три тижні везли за сотні кілометрів на комбінат, а звідти — рулонами паперу. Таким був бартер. За кілька днів до державного перевороту, відомого в народі путчу, перегнали сюди два вагони класичного газетного із Кондопоги — для комуністичної преси Західної України, для правильної оцінки тих подій уже після. Але путч провалився, ці вагони директор передав нам, цілий рік протримались ми на халяві. Володя якось переборщить, що мав уже директора запанібрата.

— Викиньте цього бовдура...

Кивнув на портрет Леніна, великий, на цілу стіну, за спиною директора. Директор не знітився, лише хитнувся кінчик сигарети фільтром вниз.

— Вам, хлопці...

Він добирав слова.

— Вам пасувало б бути виваженими, несете сюди нібито якийсь новий час...

Познущався директор.

— Західний вітер...

* * *

Дивними стали для нас ті три дні, що потрясли світ. Патріоти і демократи, що до того зранку до ночі товпилися у редакційних коридорах, так, що важко було пробитись до кабінету, ніби канули в Лету. Жодного, ані душі. Забіг тільки Володя, сказав добре, що почалось, значить, скоро скінчиться. Ввечері поїхав у друкарню, тут мене мало хто впізнавав.

— Ей!..

Зачіпав я тих, з ким працював цілий рік.

— А, ти...

І вони зникали серед машин й лінотипів. Став до бесіди був верстальник, сказав, що слухав з Москви радіо.

— Сказали, що в'язати будуть завтра, інтернувати...

На вулиці зграйка чоловіків обговорювала події дня, що минав, як сідав у машину, один кинув:

— А чому варто вже сушити сухарі...

У машині очікував ще один сюрприз, напередодні в Коломиї прикупив першого синьо-жовтого прапорця, які вперше там продавали, почепив навидноті, вгорі, біля скла лобового.

— А де наш прапорець?..

Водій пильно вдивлявся в дорогу.

— Певно, хтось вкрав...

На порозі редакції, хоч було за опівніч, очікували колеги по перу, зі старшого

покоління, з якими працювали ще в тій там газеті. Важко дався їм цей перехід, довго ламали себе, стояли тепер приголомшені. Зверталися цілий рік вже на "ви", я їм казав:

— Кидайте ви ці свої вихиляси...

— Ні-ні, ну що ви, що ви...

Тепер стало на місце.

— Зайди до мене...

Сказав колега з старших.

— Слухай, ну ми ж такого нічого не писали...

— Такого - якого?..

— Ну... Щоб там КГБ...

— Ну для КГБ вистачить одного мартиролога ОУН-УПА...

Наступні дні колега до роботи не ходив. Вранці подзвонив голова.

— Хто тобі сказав, що це путч?..

А й справді, ніхто не казав. Пропав десь голова району, не стало обласного голови, і лише Президент торочив увесь день.

— Збирайте урожай!.. Збирайте урожай!.. Бо не той хліб, що в полі, а той, що в коморі...

У Городенці відгуляли обжинки, зібрали врожай, і я не знав до чого приліпити ці слова Президента.

— А...

Нагадав я.

— Чорновіл сказав...

Чорновіл, як на той час голова ради у Львові, зробив заяву, що в державі переворот, роз'яснив наслідки з цього. Ця заява і стала основою бідненької інформації, що з'явилась у нас на першій сторінці.

— Чор-р-новіл...

Передражнив голова.

— Ти скажи ще, що Стус...

— Думаю, що й Стус, та от, убили Стуса...

— О-о!... Побачимо, якої ти заспіваєш, як вони прийдуть сюди...

На тім поставив трубку. Я вийшов у місто, єдину вулицю в центрі, де кілька будинків, висоток, за нашими мірками, пам'ятник Шевченка, який почали зводити, і Незалежності, де був раніше Ленін. Було пустинно і на душі, й на вулиці. Перехожі, охочі до розмов ще днів три тому, до бесід не ставали. Перепинив давній знайомий з автоколони.

— Автобус заховали...

— Який автобус?..

— "Край"...

Автобус цей возив великий, яскраво розмальований на боковинах наш логотип, як знак народної любові.

— "І пам'ятай, якій землі ти син..."

— А...

— Всю ніч рішали, де його подіти, загнали у ремзону, припасували ззаду три металоломи...

Але на ранок, сказав товариш, прийшов Афган, усе розтягнув й пішов на трасу.

— І без паперів...

Йшов далі сам. Скільки слів полум'яних знала ця вулиця, навіть вікна цих поверхівок наче всміхались, тепер штрикали в спину.

— Це він... Він... Це все він...

Насміхалися вікна.

— А ми що... Ми нічого... Ми не проти, ми... Навіть за, ми...

Закінчилося на третій день. Коли на четвертий прийду до роботи, на порозі зустрінуть колеги, з старшого покоління, перейдуть знову на "ви", запитають, чи не можна дати на першу сторінку аншлаг "Сини України".

— Не проти?..

— Валяйте...

У коридорі причікував водій, сказав, що прапорець знайшовся.

— Чи треба його почепити?..

— Не треба...

Скажу я.

— Тепер Україна вже буде...

— Відбулася...

Повторить він сентенцію.

— Відбулася...

Під вікнами зупиниться автобус, "... І пам'ятай, якій землі ти син...", Афган привітно тричі просигналізує.

— То я поїхав...

— Давай-давай...

— Повний вперед...

— Повний вперед...

І він помчав, поніс з собою у дорогу крилаті ці слова і відбивав утрачене за драматичні ті три дні. Голова покликав редакцію, ми сиділи внизу, вся редакція, а вгорі, на підвищенні, голова і верхівка. Говорив голова про важливість моменту і місію в ньому газети, з'явивсь у голосі метал, і ще багато гасел голова проголосив. І ще сказав, що ми повинні писати тепер про все і по повній програмі.

— Повний вперед...

— Повний вперед...

* * *

З Петром ми не сварились. Відомий український поет, класик, з невеликого нашого Острівця, він виділявся в Раді, і за нього не було соромно, риторика й ораторський хист. Ніхто, хто представляв чи представляє Городенку, як кажуть, й близько не стояв. Блискавичним був на метафори, іноді і хуліганські, чого лише варта та з них, що про

Гайдуцького. А "маємо те, що маємо" перехопив у нього Президент. Петро Ілліч ревно боровся за авторство, але він не Президент, з його уст подібна класика не звучала б. Та думаю, що й Президенту не пасувала безпорадність у крилатих висловах, але він її забезпечив. Жаль, народ так й не второпав, підспівує який уже рік, із задоволенням й піднесено. Того разу він приїхав зовсім несхожим на себе. Ми пішли до приміщення банку, в західному крилі якого була кімната для приїжджих, у якій часом він замешкував. Коли закривав двері, засунув з двох кінців штабу.

— Це так, щоб ніхто не добрався...

— Ну що ви!.. В нас мирне місто...

— Так-так... Прийде який дурак та дасть по голові...

Потім Петро Ілліч повів мені історію, задля якої і покликав, сказав, що в Києві почали рити, вигадали, що він писав рецензію на Стуса, а Стуса посадили, і він загинув у криміналі.

— Дивіться, якби там що, то ви не вірте...

Та я й не вірив, мало там хто про що балакає. Але на виборах прийшли архіви ЦК партії, рецензія і підпис консультанта відділу культури апарату. Почерк я впізнав, матеріали підписав у друкарню в набір. Прибігала Ганна Михайлівна.

— Спам'ятайся, хлопче, що робиш?!.

— А Ви хочете, щоб ночами снівсь мені Стус...

Ганна Михайлівна була розчарована, Петро Ілліч образився, а, думаю, даремно, був гріх, і треба було відпокутувати. Але він вирішив звести порахунки, і стерти в порошок редакцію. Покликали в райвідділ, Степан, бехеесес, потирав скельця в подвійних окулярах, монотонно запитував.

— Папір возив?..

— Возив... Як не возив...

— Де брав?..

— Як де... На комбінаті...

— Де дів?..

— На газети, по селах рознесли...

Рипнули двері, я плечима відчув, що зайшов хтось.

— Степан, брось...

Ламаною мовою, русско-українсько, звернувся Володя Корюкін, заступник начальника.

— Не понимаешь, что делается?..

— Не панімаю...

Передражнив Степан.

— Йди, не заважай працювати...

Років два після подзвонила Ганна Михайлівна, попросила прийти. Зустріла, провела на кухню, поставила чай, повела поглядом на двері.

— Там Петро, піди переговори з ним...

— А що вже зміниться...

— Ну так, уже нічого...

* * *

Ми вже редакторами не працювали, а знову рядовими журналістами, на зиму редакцію зігнали в один кут, не було чим палити й платити за комунальні послуги. Нам випав коридор, але столи впиралися в батарею, і не було претензій. Летящей походкой пройшлася Марта, поетеса і журналістка, зупинилася, процитувала мовою оригіналу.

— Как мало пройдено дорог, как много сделано ошибок...

Я відразу подумав, де вчора ще був, що міг начудити. Олексій ще писав, відклав ручку.

— Слухай, як ти думаєш, вона не про мене?..

— Думаю, ні, не про Вас...

Він був старшим, я звертався на "ви", навіть як був він підлеглим.

— Про нас...

І Марта стане редактором, і як і ми, каліф на час. Наївні люди, ці журналісти, кому вона потрібна, їхня правда.

... Свобода слова...

* * *

Перший номер, тоді ще, як на дорозі в умовах конспірації здибалися ми з лікарем Біланюком, випав нам на 13-те. Дуже вже не хотілось святу справу починати з такого числа, а тому на газеті я написав 14-е. А по селах пошта рознесла газету 13-го. Через декілька років, 13 грудня, мене знову призначали редактором, вдруге я вступав в одну і ту річку. Але співав Білоножко: "... Не повертайте на круги своя, нічого це, крім болю, не приносить..." А вже у грудні 2013-го голова підписував розпорядження про призначення генеральним директором обласної державної телерадіокомпанії. Під старий Новий рік мене покликали до телефону, на іншому кінці був кадровик комітету телебачення і радіомовлення України, повідомив про процедуру офіційного представлення.

— На 13-те...

— 14-те...

— Та ні, 13-те...

Я розсміявся. Розсміявся і кадровик.

— А... Ну да... 13-те...

Він ще порадив.

— Якщо хочете щось поміняти, то передзвоніть голові, без нього ми не змінимо...

— Та ні, міняти ми не будемо нічого...

— Ну да... Ще засміє...

— Ще засміє...

ДНІСТРОВСЬКИЙ КАНЬЙОН

— А що там на обрії?..

— То Миколаївка...

Це село на тім березі було для нас вже іншою планетою. І недосяжною, і загадковою. Втаємничені обриси поставали відразу за крайніми хатами, як дорога на Корнів. Десь там було багато Микол у тому селі за Дністром, а може, сам святий Миколай тримав над ним перст. Не знаю, залишився лише цей білий малюнок на обрії, як задовнена часами ностальгія. Про Дністер написати не просто, певно, нема таких слів. Хіба що в піснях. Та, може, в сказаннях, сивих легендах, оповіданнях письменників і віршах поетів. У районній газеті, що мала за назву "Колгоспник...", була сторінка для обдарованих — "На берегах Дністра стрімкого". Таланти, яких вибавив Дністер. Коли прийшов до них і я, вони спитали:

— Літературний псевдонім?..

— Горицвіт...

— А ти що знаєш як горицвіт цвіте?..

— Він горить...

— Горить-горить і не згорає...

Через багато років знайшов я квітку на горі за Хмелевою. Було це дивне відчуття — і відкриття, і одкровення. Тоді і зрозумів, що про Дністер, який такі багатства закладав у мене, нічого я не знаю. Так й не бував у Бескидах, де він бере початок. Десь там, біля гори Розлуч, на висоті 750 метрів — він гірська річка, стрімка і бурхлива. Як у горах спокійно і вони тримають хмари на шпильях, то Дністер тоді меланхолік. Пливе, та й пливе, несе свої води між берегами. А коли гори зновляються, хмари порвуться, тоді він жорстокий. У пам'яті 1969-й. Усе наше село на горі, на корнівському, а внизу — каламутні води валами. Несуть копиці сіна. Вони плывуть рівно, як і стояли на зарінку. А там несуть чиюсь корову, вона ще опирається, але чим далі, сили тануть, пливе пластом, скорившись стихії. А там несе Дністер хату. Невелика, певно, що з дерева. Вікна, двері, дах під бляхою, вона вже майже до половини у воді, ще трохи й зникне в безвісті. "Бистра вода", так про ріку, якщо із древньої. Давні греки називали її Тіріс, ще згодом Тірас. А римляни — Данастріс, Данаструс. А турки — Турла. Ясир, ятаган, людолови молодесеньких Роксолан. Різні народи населяли долину ріки, і різні пам'ятники їхніх культур: церкви, костели, монастирі, палаци, руїни замків і фортець. А які лише назви Дністрових приток — Свіча, Лімниця, Бистриця, Стрипа, Золота Липа, Серет, Збруч, Нічлава, Смотрич. Їх 386, і серед них безіменна, або просто Потік, як це в нас, на якій каскад водоспадів. У середній течії на поверхню виходять кристалічні породи — граніти, гнейси, сієніти, утворюючи невеликі пороги і перекати, гори підходять близько, переходячи в каньйон. Окремі частини скель нагадують швейцарський сир, весь у дірках від виходів печер і гротів.

Так про каньйон у природничій літературі, яка представляє його як найбільший в Україні та один з найбільших в Європі, що простягнувся на 250 км, утворюючи кілька десятків неповторно красивих крутих згинів-меандрів. Серед 26 городенківських сіл, що серед цієї природної краси, — Вільхівці. Сам Дністер — одна з найкрасивіших річок Європи, друга за величиною в Україні, загальною протяжністю 1362 км.

Наймальовничіші береги — від ріки Золота Липа до ріки Збруч у межах прорізання Дністром Подільської височини з утворенням каньйоноподібної долини. Різноманітні за походженням скелі пройшли, як йдеться в дослідженнях, усі геологічні та біологічні епохи, були свідками багатьох еволюційних змін за останні 420 млн років, і за скельними відслоненнями можна прочитати велику історію планети на так званих стінках — пам'ятках природи. Вапняки, пісковики зі скам'янілими рештками та відбитками черепашок молюсків, голками морських їжаків, скелетами моховаток, коралами та зубами прадавніх риб, скріплені між собою мільйони років тому, утворюють окремі території нагромадження велетенських кам'яних брил, що нависають над каньоном. Травертинові скелі — унікальні за своєю привабливістю геологічні утворення з химерними формами, печерами, гротами, навісами, водоспадами, сталагмітами, сталактитовими натічними утвореннями. Порода формується в джерелах, які вийшли на земну поверхню в процесі вулканічної діяльності забарвленням від білого до темно-горіхового відтінку — чим менше в камені сполук заліза, тим він світліший. М'якість і благородство відтінків роблять його ідеальним варіантом для стін, колон, будівель, травертинові елементи можна зустріти в облицюванні Колізею, в колонах площі Святого Петра в Римі.

На травертиновій скелі — оборонна вежа Раковецького замку, травертинова загата в гирлі потоку, що впадає в Дністер з боку Вільхівців, трохи вище — Скеля Монаха. Ще в парубочі часи брав я з собою вірного пса з кличкою Босий (не знаю, можливо, з-за того, що всім нам, вільховецьким, прозивалися босі) й починав десь від Корнева. Навпроти, на тому березі, Біла — кілька білесеньких хат і двоповерхове дерев'яне лісництво, де мешкав лісник. Я, коли приїжджав, мав наносити води з кринички, що посеред гори, та інколи ще нарубати дров, якщо взимку чи пізньої осені. Ще був там дбайливо оформлений, як це в усіх тодішніх лісництвах, природний щит: "Ботанічна пам'ятка природи Неопалима купина"; внизу — загальна площа заказника, який охоронявся державою, 0.5 гектара. Неопалима купина - білий ясінець, що зацвітає тільки раз серед дуже гарячого літа, і, як це йдеться в Біблійному писанні, горить, але не згорає. 17 вересня - день, коли згадується старозавітний епізод і "Неопалимою Купиною" називають Богородицю, маючи на увазі її життя і непорочне зачаття, народження Сина, чисті діяння і помисли. Сказано, що Мати Божа не опалилася вогнем Божества, оскільки була його вмістилищем — народила Ісуса. З цим пов'язана ікона Божої Матері "Неопалима Купина", написана на горі Синай (з IV ст. там діє грецький монастир святої Катерини), де досі росте той же терновий кущ. Перше зображення Богоматері "Неопалима Купина" було поясне, у тернових гілках, охоплених полум'ям. Там же, на хуторі Біла, якщо вийти вже на путівець, що веде на Золотий Потік, глянувши вліво, — побачите Дністер, і, глянувши вправо, — внизу побачите Дністер. Небагато на світі є місць, де на одну ріку можна би глянути з двох берегів одночасно. А з того боку — Корнів, і спомин про Соснину. На відкритій колгоспній машині ми їдемо з татом зранку в неділю, всі святково одягнені, там була сцена, співали до пізньої ночі. Такі тогочасні були фестивалі. Вона, як тоді, така ж

незбагненна — Соснина, вічна тиша її й прохолода. Тут йшли козаки Богдана Хмельницького, як брали в облогу Раковецький замок, й опришки. В Романівці скеля з відбитком стопи і топірця — Скала Довбуша.

Відколи цей світ, шукаємо відповіді на головне запитання: хто ми? Хто веде нас по світу, взявши за руку дитиною, і через дні до останнього, Божого суду? Хто пише нам долю, кожен крок на землі? Мільйони людей усамітнюються, поєднавши небо і землю, відмолюючи день і ніч наші гріхи. На високих крейдяних кручах, що вздовж Дністра, скельний Лядовський Свято-Усікновенський монастир. За переказами, заснований у 1013 році Антонієм Печерським, який повертався з Афона на Київ. Біля подільського села Бакота був стародавній скельний монастир, який заснував ігумен Григорій на честь святого Михайла. Легенда оповідає, що під час нападу татар ченці відмовилися відректися від віри і були замуrowані живцем у келіях. Бакота прожила до 1981 року, а в ході будівництва Новодністровської електростанції затоплена водою. В нас — Скеля Монаха, жив монах тут пустельником, молився. Все залишилося у вічності, як мохом покрита обитель.

Найдивовижніша на каньйоні Хмелева — патріархальна, яка і досі живе за місцевим часом, а на тім березі видніється здалека хрест на місці язичницького святилища. Якщо довго нема дощу, йдуть селом замовляти його у вищих сил. Тут козацький брід на Дністрі, яким переходили з того боку, коли брали замки в Городенці і Чернелиці, а в Раківці — тільки в облогу. Ходив берегами Яків Головацький, як збирав тут фольклор. Український лінгвіст, просвітител, будител українського духу, засновник "Русалки Дністрової". Він був священиком церкви в Хмелеві Горішній, там померли й поховані його два сини. До тієї Хмелеви ходив через Дністер пором, сліди причалу залишилися й досі, як пам'ять про часи, коли було тут людно. Ще на городі, просто під берегом, камінний хрест — козацькі могили і найпоширеніші тут козацькі прізвища: Давимука, Мелимука, Головецький. Ландшафтний парк "Дністровський" — з цього боку. Національний природний парк "Дністровський каньйон" — з того боку, природоохоронна територія в межах придністровських районів Тернопільської області. А між двома берегами — унікальна природна перлина острів Ін-Янь. З того боку Дністра — Летяче, з цього — Репужинці, і Ін-Янь, як космічні полярні сили, що постійно переходять одна в одну (жіноче — чоловіче, темне — світле, внутрішнє — зовнішнє), основні поняття давньокитайської натурфілософії.

АФГАН

Через ніч їх піднімали четвірками. Ноги вголубисті, онучі під пахву — в гелікоптер, перевзувалися в повітрі. На кишлаки. Аби вспіти до схід сонця, аби з першими променями посіяти вогнем.

— Доброго ранку, Афган...

Тої ночі днювальний змилив, він підняв молодого. Помилку виявив, як шикувались до сніданку. "А де мої?" — стрельнуло, коли нікого не побачив з екіпажу. Штабний був

невиспаний, зіжмаканий і апатичний.

— Згоріли твої...

— Як згоріли?!

— А так, згоріли...

Він дожував цигарку, а чи вже просто жовтий фільтр, і виплюнув.

— Нема... Всі повернулися, а їх нема...

Стояв перед штабним, і поволі доходило, що це вже все. У вертольоті залишився автомат. Очманілі, вони давно вже не тягали за собою автомати. Залишали у вертольоті, як залишали шуфлю різноробочі на колгоспному дворі. А чи не надто дбайливий тесля сокиру в штельмахарні. Ближче до полудня з нього зірвали погони і забрали ремінь з п'ятикутною зіркою.

— Продав душманам?!.

Він знав, що це трибунал. Він плакав і просив прокурора.

— Вертол! Дайте мені вертол!т, я знайду!..

З нього сміялись.

— Який вертол!т!..

— Кому?!.

— І куди?!.

По обіді ескадрилья все ж піднялась. Два чергували в небі, один — сів в ущелину. З уламків, що звисали по скелях, ще диміло. Обгорілий, лежав екіпаж. Упізнав молодого, лежав з відкритими очима і ніби дивився у високе небо Афганістану. Молодий прибув з весняним призовом, матраци в наметі їх були поруч, днювальний і змилів.

— Ще мама нічого не знає...

Майнуло, як щось надто буденне, як ніби зайшов молодий до сусіда в грушки, і йому за це буде. Він мандражив, він метушився поміж тілами, наткнувся на моторошно холодну відірвану руку. Без автомата не було чого повертатись, краще вже тут, біля холодної руки. Автомат він знайшов. Це був уже й не автомат, кавалок обгорілого ствола. Він номер пам'ятає досі. Ми смалили горілку в старому Поточиському лісі. Був гарний день і ще доволі синє небо листопада.

— Давай нап'ємося до смерті...

Казав мені Афган. Мені не хотілося, аби до смерті, та я не міг відмовити Афгану. В той час, коли літали гелікоптери на кишлаки, служив в РА і я, і я мав сіяти вогнем.

— Доброго ранку, Афган...

Але я був по цей бік, і моє щастя було в цім.

ВІЛЬХІВСЬКІ ЕТЮДИ

Ті, хто ближче знають Івана, кажуть, що основою успіху є його ризик. Не знаю, думаю, ні. Скоріше, аналіз, математика, цифри, що відшліфовані, як діаманти. Після затяжної зими приїхав на наряд у Вільхівці. Прийшла весна, ще жорстокіша. Та триває життя, і в тій кімнатині, що служила за офіс, було все, якби нічого не сталося. Мова про

посівну, речі буденні, без яких не буває майбутнього. Над'їхав він, усіх привітав, звірили позиції. Коротко, що аж занадто, але вони — команда, всі на місцях, знають, що кажуть. Усі розійшлися, ми поїхали на будівництво дороги. На Осередку був ще минулої осені, більшість хат тут пустує, їх господарі відійшли, сумно лиш споглядають запорошені вікна. Але дорога, що між цими покинутими гніздами, одна з тих, що веде до Дністра.

— Я кілька років тому прийшов на похорон Івана Кубійовича...

Проїжджаємо біля Іванової хати.

— Іван був гарний чоловік, на доброму рахунку і в колективі дослідного, де працював. З'їхалось багато людей, друзів його, винести на дорогу — а дороги нема...

Якийсь час мовчимо, думаю я, що Іван був показним для села, футболіст, про якого досі легенди.

— І я тоді подумав...

Каже Іван Приймак.

— Я маю зробити тут дорогу!..

Здалеку бачимо, як орудує шуфлею жінка, порядкує на цій, уже новій.

— Гані!..

Він щиро сміється.

— Комендант вулиці!..

Опускає вікно.

— О!.. А ви як здибалися?!.

Я їй кажу:

— Дай я тебе сфотографую...

— Ой, ні-ні!..

— Та чого ні?.. Ти ще файна...

— Я ще файна, але мені треба ще файно вбратись...

Взялась за шуфлю, а я собі думаю, що давно як нема її Івана, дипломованого будівельника, з яким ми навчались в одні роки і пересікались у Львові. Мали багато про що говорити, двоє — з Вільховець. А потім Іван лежав у диспансері, з'їдав легені туберкульоз. Він підходив до паркана, коли я порався на городі, і ми згадували ті роки. Іван згасав. А ще їх з Ганею Славик грав за "Пробій" у Городенці, я ходив на футбол і нагадував усім, городенківським, що Славик з Вільхівців, у газеті тоді написав "Один — з Вільховець". На Осередку Іван каже:

— Ти ходив тут на танці до клубу...

Не було як пройти, і ми організували суботник. Голова колгоспу дав команду, всі "Беларуси" відправили на Кривцеву, перші три розвантажили до провалу, ми шуфлювали, помалу щось виглядало вже на дорогу. Четвертому випало з'їхати в провал, великі задні колеса пішли раптом юзом, трактором засторцувало, став він, як кінь норовистий, скручений причепом, а там почав повільно хилитися вправо і перекидатися. Сват Василь покинув кабінку, вибрався через двері й вискочив на окіп. Причеп ще довго волочив уже перекинутим "Беларусом", витовкуючи ним по каміннях,

аж поки не вперся в мур біля Камінецького. Суботник на тому було завершено. Сьогодні тут є вже дорога між двома берегами, що характерно для села у каньйоні — дорога, що веде до Дністра.

* * *

Делікатним він був чоловіком, Іван Сливка, приїжджав на завжди охайному своєму автомобілі, і ми рушали з ним до Гнатіва. І ось вони, давним-давно вже посивілі, збагачені літами, сідали над потоком, що за городами, і повідали. Іван Михайлович кивав у бік Ставища.

— А тут ходили ми на танці...

— На забаву...

— Так-так, забаву...

— Грали музики...

— Віктині?..

— Та ні, не Віктині...

— Це були ще часи, коли Прокіпчук провадив тут свій Луг...

— Луговички?..

— Луговички...

Іван Михайлович повідає про дівчину. Стоїть по той бік, за потоком, гарно вдягнена, як ті всі луговички, що на фотографії. Підійшов з цього боку котрийсь з парубків, кликнув на танець.

— Ганю!..

— Я?..

Пустилась гарно одягнена дівчина.

— Не ти, та, друга...

Друга пішла. Ця повернулась, стала там, де стояла. Іван Михайлович сміється, але очі випромінюють жаль. Дівчина, якій урвав честі грубуватий, певно що, парубок. Я повідаю, що як ми парубочили, то дівчата йшли на футбол на Ставище. Ми грали, вони всі рядочком стояли під вербами і вболівали. Раз я заплівся з м'ячем, не відаю сам, як опинився з ним у власних воротах. Грали якраз з ясенівськими, і то був найбільший облом. Мене замінили. Я йшов з поля і думав, що так ідуть хіба ті, які готуються до страти. На танці в той вечір не пішов. Звідси, з Ставища, починається шлях до Дністра. Тут Вікнина — джерело, яке не замерзає, і де зник пан з бричкою і вороними, а може, гнідими, як повідає легенда. Звідси село вже поділене на Дві Горі, а, власне, каньйон, який поступово, але вимальовується вперто. І важко сказати, чи це дорога до Дністра, а чи саме наше вічне село на цій крем'янистій дорозі, що лугом вздовж річки раніше Глибокої, а нині без назви.

Та не все заплітався я в тих безкінечних футбольних баталіях. Ніби бачу й тепер простріл з правого флангу від кутового, що впирався у берег. Я опинився по центру, прямо перед воротами. Вклав усю силу в удар, яку тільки мав. М'яч черкнув перекладину і стрибнув у сітку. Скинулись, ніби чаєчки, дівчата під вербами, і застрибали малі бахурці. На танцях увечір заграли музики для нас даменвальс. Вона

підійшла і вклонилась. Після танців взяв я за руку, і ми пішли у безмежні поля, що починаються вже за Ставищем. Русяве волосся спадало на плечі й пахло дивними травами. З сіножать, над Волошкою, плив повний місяць. Світ мовчав. І була тільки мить, і на сході почало світати.

— Пора, вже пора...

— Скоро сонце зійде...

— А люди що скажуть...

Більш ніколи в житті я не бачив місяць таким. Приглядався до нього в містах, він ховався несміло за ліхтарями і всміхався так, ніби чим завинив.

* * *

Звідки назва Вільхівці? Чи справді банально від того, що тут росли вільхи? А як із картами, де споконвіку Ольховець? А, може, Ольговець? Що заповановано в назвах Уніж, Виніж? Корнів, Кунисівці, Копачинці і Чернелиця? Романтична легенда про княжну, яка зрадила князеві, а він замурував її в стіні, а чи вона скочила з замку.

— Ах!.. Ти моя Чернолиця!..

А хтось сказав, що земля була червона, а пращури казали черлена, тому і Черлениця. Легенди. Що знаємо ми про власне минуле? Я знаю, що я нічого не знаю. Чи так казав філософ, чи це йому лиш приписали. Отець Іван зібрав нас, вільховецьких, та й запитав:

— Ану-ану... Ким були славні Вільхівці?..

— Теслями...

— Теслями... Були теслі...

— Стельмахами...

— І стельмахами, штельмахарню ми ще застали...

— Музиками...

— Як без музик, були музики...

Каменярами славні були Вільхівці, сказав отець. На Кривцеві ще і на нашій пам'яті працювали кар'єри, снували машини, наганяючи страх на високих обочах, возили камінь на будови і на дороги. А за давніх часів вільховецькі каменярі тесали хрести, вони дотепер ще стоять на могилах, вражаючи точною геометрією і написами ІНЦІ вгорі. За кожним кам'яним цим символом життя і вічності — неперевершений талант майстрів. З усіх околиць йшли, саме тут був центр цього сакрального мистецтва, без якого не обходились ніде, бо всі народжуються, живуть усі, всі помирають. А що сказати про млини, колеса яких крутила річка від Ставища до лугів, де один за одним тіснились під горою аж до водоспаду. До свят Різдвяних було завізно, бо їхали з усіх усюд. Млин Івана Бурака коло Ставища над пралом, Івана Поповича на Романівці під обочєю, млин Андрія Богдана над гукалом. І млин Йосипа Приймака, і це — окрема історія. І не лише тому, що був це найвизначніший тогочасний промисловий об'єкт у лугах, але й тому, що для когось з нас це родове коріння. Для кого? Не знаю, покрито безпам'ятством і прахом. Що знаю я до сьомого коліна? Я лиш можу здогадуватись, що на місці численних курганів, над якими так настирливо попрацював час, жили наші

прапрадіди. Вони вранці вставали, раділи життю. Тішились сонцю, як приходила весна, як співали тут солов'ї. Просто кохали. Ростили дітей, пишалися ними і їхніми успіхами. Тут, у зелених лугах цих, йшло життя. Давній-прадавній хрест, що глибоко вріс у крем'янисту скалу і похилився. Кажуть, що тут була перша в нас церква. Люди молились, вірили в Бога, він дарував благодать. А може, хрест залишили ті, хто тут мешкав? Як пам'ять про себе. Може, все може бути. Епоха за епохою, війни й навали, час руйнував не лише скали, де тисячоліттями до нас жили люди, але і відкривав можливості. Село перебиралося з лугів до поля. А все, що тут, залишило історії.

* * *

Коли мені сумно ставало у Львові на першому курсі, я любив сісти на електричку і за яку годину-другу опинитися у місті Стрий. Там, на околиці, де міст на Дрогобич, жив стрий наш. Він приходив увечері після роботи, а тут такий сюрприз — я. Ми сідали до столу і стрий розпитував.

— А Іван Пеців, він давно був?..

Івана я бачив один раз, по "Сяйво" з Чернівців показували п'єсу самодіяльного театру з Поділля, там, казали, грав Іван Пеців. Приставлення. Через якийсь час його привезли до села, ховали тихо і непомітно.

— А Іван Сливка, Олесин...

З Іваном Сливкою ми зустрічались часто, він у побуткомбінат, я - в редакцію.

— Слухай...

Питав стрий при кінці.

— А криничка та...

— Та в лузі...

— Та-та... Що з гори витікає...

— Є!.. Як нема...

— Яка там вода!..

Защораз він казав:

— От води б там напитись ще раз...

Десять років Воркутлагу, їм дорога в село була заказана. Що йому, що Іванові Пеціву, що Олесину. Платили за любов до України. Кришталеві ключі, суцільні джерела, що на Цій, що на Тій Горі. Джерело, в якому святять воду на Йордан біля каплиці Володимира, святителя Русі. Джерело біля старого клубу, скільки раз довелося прихилитись до нього в парубоцькі часи, як дзвеніли тут танці й забави. Скільки дівчат влито тією водою на вливанні понеділки. Парували ті ранні світанки від розпашілих дівочих грудей, благовонних платтячок, що сороміцько прилипали до звабливих фігур. І жодна не заховалася, і пам'ятала цілий рік, а може, й досі пам'ятає.

Джерело, що від нас через Колопнище, й не джерело, а велика криниця з незрівнянною чудо-водою. Я і не знав, що в світі винайшли шампунь, для нас його могло не існувати. Задовго до першого ранкового рейсу брав відра і коромисло, залишав їх біля криниці, а сам ставав на старт. Маршрут мій пролягав через колгоспний сад, а там Толошний Лан, а часом і Липки. Жалілися, проте, жінки, що

досвітками йшли на ферму хто, а хто і з ферми.

— Олько!..

Казали мамі.

— Скажи най бігає собі в Романівку...

— А то чого?..

— Летить він з псом...

— А ми ховаємось по лозах...

— Ми думали, що то Бевзюк...

Бевзюк був голова колгоспу, жінки йшли з ферми хто з мішком осипки, хто з мішком силосу, а то й банчиною молока. А я їм завдавав клопоту своєю біганиною. Але брав на коромисло два відра світанкової води, одне на оборі виливав на себе, ранковий душ тримав у доброму робочому настрої, і я був тоді таким, що гори міг звернути. Ця наша криничка, як і прибережні джерела, дали життєдайну силу ставку, що серед села. Тут наше дитинство з тими футбольними баталіями на лужку, що тривали до перших морозів. З хокеєм, як уже став замерзав. І досі мурашки по тілу, як лиш згадаю, як проламався, шурнув під лід, як мене викинуло, як з катапульти. Як біг додому городами, цокаючи зубами, а там на печі вигрівався до ранку.

* * *

— До Дністра маємо їхати!..

На мові практичній це означало, що до Дністра має бути пристойна дорога. В роки Другої світової тут стояв фронт, йшли бої за Дністер, за ріку, що в Європі за величиною дев'ята. А нові часи не кращим чином вплинули і на луги, і на в них транспортну артерію. Влітку знімали фільм, а без Вільхівських водоспадів — що за фільм! І ми пішли. Дорогою, яка розкисла після небувалої день перед тим повені. Машина нам загрузнула ще на Осередку, де вниз до старого клубу, а якщо прямо— до Дністра. Повибігали з хат жінки, впізнали, покликали чоловіків, ті стали помагати.

— Чекайте! Василь дасть шнур...

Прийшов Василь, приніс великий воловід, яким тягали відра, як копали криницю. Впізнав мене не відразу.

— А це ти?!.. А добро б тобі було, як ти змінився...

— Вася!.. І я тебе не пізнав, якби жінки не сказали...

— Ти пам'ятаєш, як я носив тобі копійки, як ти писав у газету?..

— Які копійки, Вася!.. То гонорар...

Василь був листоношею, почтальйон, кажуть усі йому в нас. З машиною допомогти не може.

— Після інсульту...

Жінки — півтихо й співчутливо. А мені кажуть, що це Галя не відпускає мене з цього пагорбка, де не раз ми стояли по дорозі до клубу. Галка була компанійською дівчиною, ми разом співали в ансамблі, пам'ятаю дотепер ті пісні, але Галки не стало якраз на Великдень. Повернулась з Італії, коли бушувала там епідемія, а тут захворіла. Тут її не врятували. Мені дуже жаль, стою біля хати Галі у Вільхівцях і знаю, що без

трактора не обійтися. Не залишається іншого, як на телефоні набрати номер керівника господарства, молодшого з Приймаків. Жінки випитують.

— А ти куди пустився?..

— До водоспадів...

— Ой!.. Там не пройдеш...

— А то чого...

— Хаші!..

— А гаде!..

— Там змії кублами!..

Але нам треба водоспадів. Без водоспадів не може бути фільму про Вільхівці, і ми, вже відігнавши на сухе автомобіль, ще раз проминаємо жінок і почтальйона Василя, привітно їм махаємо руками, вони ще кажуть нам "щасливо!", рушаємо за течією вниз до Дністра.

* * *

Не такими запам'яталися луги. Колись це було райське місце моїх ранкових марафонів, а також і футбольних баталій з кунисівськими і корнівськими, як пасли там корови. Тепер корів ніхто не випасає, луги позаростали. Колись було лісництво, як-от і Придністровське, що через Дністер на хуторі Біла. Давно зруйноване, на перешийку, де ріка справа й зліва. Лісників скоротили, ліс росте й так, сам по собі. Не росте, заростає. До Дністра не дійшли, повернули назад. Хаші і непролазні. Всю дорогу Сергій не вмовкав. Оповідав що лише міг. І про свою роботу, і про рідний свій край, що на півдні, на Кіровоградщині. Показав мені рідкісні види рослин, які, виявляється, ростуть тут. Я просив прощення, що завів як Сусанін. Він, було, прийняв, але все змінилось, як лише підійшли до водоспаду. Гук стояв здалеку, через зарослі не проглядався. Сергій з камерою зійшов униз.

— Йдіть сюди!..

— Та я якось звідси...

— Що за краса!..

Водоспад цей я знав з тих часів, коли грали в футбол, а м'яч залітав часом у провал і за ним треба було побігти. Водоспад фільм прикрасив. Став окрасою. Коли з великими потугами, переборюючи дикі зарослі, вибрались на гору, він зізнався.

— Знаєте, чому я ні на мить не змовкав?..

— А це цікаво...

— Тому що людський голос відлякує змій...

— Ви мене оберігали в рідному селі...

— І себе також...

Зателефонував уже восени.

— А знаєте, чого найбільше хочеться— гайнути до водоспаду того, розкласти там палатку, та десь так на день-другий...

— У Вас буде нагода...

Сказав я.

- Уже почали робити там дорогу...
- Клас!..
- Ну так...
- І що, машиною можна буде доїхати?..
- З того місця, де ми загрузли, й до луку — вже можна...
- Тоді до весни!..
- До весни!..

СТАРІ КОБЗАРІ

Як я лише починав працювати в редакції, приніс мені Антон три книги "Кобзаря" видання 1914 року. Були вони без обкладинок, посередині проштрикнуті ножом, так, ніби в серце хтось увігнав багнет. Антон сказав, що це російські солдати штрикнули штиком, коли в селі стояли в роки Першої світової війни. Трагічною долею Шевченкової книжки перейнялася і цюця Петруня, що працювала в палітурному цеху районної друкарні. Того ж таки дня зробила перепліт, дала тверді обкладинки, ще й обтягнула палітурки новеньким темно-коричневим дермантином. Я вже збирався на вечірній рейс, як в кабінеті задзвонив телефон. На тому кінці був начальник КДБ, він коротко назвав своє прізвище, звернувся до мене по імені і сказав, що я повинен прийти на 9-ту ранку. Вже не пам'ятаю, як ішов на автобусну з тими трьома "Кобзарями", як їхав додому, з автобуса пішов до Антона. Він невимовно радів, притискав "Кобзарі" до грудей, обмацував дермантинові обкладинки, хвалив роботу і, звісно, мене.

— А ти чого такий зелений?..

Я розповів.

— Та не бери до голови... А може, він нічого ще не знає... А може, просто по роботі...

О 9-ій начальник КДБ мене запитав:

— Що там у редакції?.. Що балакають?..

— Та нічо не балакають, пишуть...

— Пишуть...

— Пишуть...

— Ну, якби що — то ти нам... Зрозумів?..

Я промовчав.

— Зрозумів?!.

— Та зрозумів, зрозумів...

— Йди!..

Я пішов. На контакт більше не вийшли, визнали безперспективним. Увечері вийшов Антон до автобуса.

— Ну що?..

— Не взнали...

— А я тобі казав...

Приніс мені Антон збірку поезій Степана Будного, з яким вони навчалися на одному факультеті в Чернівецькому університеті. Степан мав стати в ряд з найвизначнішими українськими поетами, але в неповних 25 його нещадно з'їдав рак. Жорстокий біль виливався у вірші. "... І ви не побачите, ні, ніколи мене старим, щастя судилось мені бути завжди молодим..." І все життя, коли буду в'їжджати у його Струсів, що по дорозі на Тернопіль, буду повертати голову в бік цвинтаря, де серед хрестів журавка схилила крило на Степанове плече.

ЖОНКА

Трохи дивним було в неї ім'я, але Жонка та й Жонка, в іншому була, як і всі в їх селі на тім боці Дністра. Не вертихвісткою, не вітрогонкою, без вихідних, без свят провадила дні на бригаді, заробляючи на трудовні, аби прогодувати діток, що залишилися без батька. Доводилось, хоч вовком вий, але вставало сонце, вставала Жонка до схід сонця, бо так вимагали її обставини. Не вона була першою, не їй стати останньою, кому випав святий обов'язок не лише народити, а й звести на ноги, вивести в люди, вирядити дітей у світі. Так і минали за днями дні, але кинула їй на карти стара ворожбитка і сказала, що чекає на неї кохання.

— Та яке ще кохання!..

Жонка довго сміялася, вона і не рада була цій своїй ворожбі, давно і забула, що це — кохання, на сім замків закрила серце, і все заховала під чорною битою хусткою. А втім, чи кохала коли, а чи була коханою, заміж виходила, дітей народжувала, а ось, щодо іншого, сумнівалася Жонка, в житті переважали сірі кольори, якими бувають вони в сльотавих днях пізньої осені. А зміни вже назрівали, це весна, що ступала, вплинула так позитивно, бо чоловіки на бригаді почали її зачіпати. Не можна сказати, що це викликало аж надто велике захоплення, в чоловіків були вдома діти й жінки, їм давали б і раду. Але, що здивувало, частіше, аніж раніше, почала вона зупинятись перед дзеркалом. З того дня, як помер чоловік, обминала дзеркала стороною, а тепер зупинилась, заглянула, і побачила там немало цікавого, і не без здивування відзначила, що чимало чисто жіночих принад в її молодій ще поставі набули звабливих форм, чим не могла похизуватися навіть у ті, далекі дівочі літа.

— Ось маємо з чим і на люди вийти...

Покепкувала з себе, а не те, що, може, пораділа Жонка, куди їй тепер, кому потрібна з цим своїм багатством. Скільки їх, таких же сільських жінок, затерли, розмазали об жорстоку життєву дійсність, закопали в собі і цей загадковий вогник, що з'явився в очах, і ці ледь припідняті губи, ці особливо чутливі уста, що виказували виняткову жіночність, і всі ці звабливі принади, всі разом укупі взяті. Скільки їх, отаких сільських жінок, приходило на світ, та не знайшовши свого, не спізнавши того, на що вартували, так і пішли в небуття. Затерла, розмазала, закопала б у собі все це і Жонка, але тоді ніс золотий серп місяць серпень, на землю приходили жнива. А в тодішніх

наших селах це була та дивовижна пора, яка об'єднувала, робила людей добрішими, ніби і справді перев'язувала всіх одним перевеслом. Була важка праця, чорні та темні, як у донецьких шахтарів, обличчя комбайнерів, але був і запах колосся, надія на краще, яку давав новий урожай. Такої пори на тоці, де в суцільній своїй метушні снувало село, до Жонки підійшов Іван. Він не зачіпався, взяв її просто за руку. Як то не дивно, Жонка навіть не зробила спроби її відсторонити, і не подумала, що зараз чиїсь цікаві очі засічуть ці фіглі-міглі, та й понесуть по селу. І не подумала, і думати не думала. А коли вже село косило другу отаву, а на видноколі стали Карпатські гори, далекі їх обриси з білими засніженими вершинами, в цих краях вірна ознака того, що осінь у дорозі, Іван прийшов до Жонки. І не було в цьому чогось там такого, тоді в селі всі приходили до всіх. Гомоніли, обмінювалися думками, бувало, мили кості, а ні, то обговорювали сільські, а то і світові перипетії, часто, як би й тепер, глухо заплутані в Гордіїв вузол. Ці, нерідко далекі за опівніч газдівські посиденьки, замінювали собою увесь теперішній інформаційний простір, з усіма його хитромудрими медіа та шулерськими технологіями. Тоді, був такий час, люди просто спілкувалися. І коли Іван прийшов, то відчув, що його тут чекали, Жонку видали очі, вони засвітилися так, як би збулося давно загадане нею. Клубок розмови сотався легко, ніби сам собою, на багато принципових речей погляди їх співпадали, і їм приємно було усвідомлювати себе однодумцями. Та найбільше зблизила в цих посиденьках розмова про дітей, та і нічого дивного, діти стали розрадою і втіхою, найдорожчим з того, чого досягли, та й не дурний то вигадав, що кожен циган своїх дітей хвалить. Так і вони, часом перебиваючи на півслові, радісно переповідали одне одному, кожен про своїх дітей. Жонка знала, що в Івана четверо маленьких доньок, майже однакових, як на підбір, біленькі у біленьких хустинах. Випадало бачити їх чи не щодня, дорогою то на роботу, а то з роботи, на зеленому лужку Іванової господарки, що виходила просто до ріки. Таких собі чотири чаєчки над берегами сивого Дністра. Такими і стояли перед очима чотири Іванові доньки. Таких же, троє, було і в неї. А там, якоїсь зустрічі, Жонка сказала десь так між іншим.

— А я була на твоєму весіллі...

Коли Іван прощався з цією парубоцькою вольницею, що ні з чим не порівнюється і не повертається, Жонка піростала, і не дитина вже, але й не дівка ще.

— Я знаю...

Сказав Іван.

— Ти стояла під вікном...

— Стояла і дивилась, як ти танцюєш...

— Я вийшов, щоб взяти тебе, але нікого там уже не було...

Запала мовчанка, ці спогади збентежили.

— А я тоді втекла...

Призналась Жонка.

— Боялась, що заплачу перед молодістю...

— А я і не подумав...

— Розумієш, мене там дивний жаль обійняв, подумала, зійдемося дець на танці у неділю, а тебе не буде вже...

Ось так все повертало. Іван, сказати чесно, був ошелешений, він розумів, що і за руку взяв тоді, й прийшов сюди, не випадково. А вже прощаючись, ледь доторкнувся, і Жонка затремтіла вся. Він мало пам'ятав, що діялося з ним, лише туманно, як крізь сон, пригадував, що ніс її через сад на отави. Вона тряслася в нього на руках, і він не йшов, а біг. Жонка не опиралася, коли Іван її роздягав, вона, скоріш за все, не пам'ятала, що він її роздягав. Понад полями, понад отавами, понад світами зринула дивна мова, мелодія, яку здатна зродити тільки жіноча душа в хвилини найбільшого щастя. Коли Жонка набиралася сил і сягала вершин усіх своїх солодких мук, її тіло довго-довго млосьно здригалось, і вона поринала в напівзабуття. Але через мить усе починалося знову, до безкінечності, поки, власне, не здався, не скапітулював сам Іван. Під високим молодим місяцем, на висохлих з літа отавах, він ще довго пестив її, і зачудовано сам собі твердив, що Жончене тіло пахне так, як пахнуть молоді березневі вітри. Жонка, потроху заспокоюючись, посоловілими очима блукала між зірками на небі, де вже заповідалося на осінь.

Вдома, в самотній своїй самотині, поступово приходила до кількох дуже серйозних, що ділили життя навпіл, висновків, і перший з них полягав у тому, що вона відкрила в собі жінку, вона і не здогадувалася, що це в неї є, що вона така. Друге, що твердо усвідомила Жонка, це все залежало від Івана, це він відкрив її таємницю. Скільки-то тій жінці треба, роздумувала Жонка, ніжності та ще чоловічої ласки, ото і всього. Усвідомлювала вона і непростимий свій гріх перед Івановою дружиною та чотирма біленькими його чаєчками, але знала також, що тепер уже не відстане та буде ходити вслід, буде бігати за ним, і на віку, що залишався ще їй, буде шукати тільки одного його. Іван дорогою додому не йшов, а плив. Досі він був твердо переконаний, що з'їв на цій справі зуби, знає все, а, виявилося, що нічого не знав і навіть не здогадувався, що це має бути так. Він усвідомлював й для себе, що без Жонки тепер йому спокою не буде, але, на свій газдівський розсуд, вирішив, що все це треба робити так, щоб ніхто ні про що не здогадувався, не знав. Щоб усе було шито-крито, так коротко узагальнив усе, що сталося, і все, що чекало їх з Жонкою, Іван дорогою додому.

А чекали їх бурхливі взаємини, де місця зустрічей не мали особливого значення. Могло це бути вдома, подалі від зайвих очей, а могло й на бригаді, де від них не сила було сховатись. Так і тривав цей роман з осені і до весни, і єдине, в що свято вірив увесь час Іван, що про це ніхто нічого не знає. А в селі про них не говорив хіба лінивий, село гуділо, вони самі не відали, який вогонь вдалося запалити. Інколи не витримувала Жонка, тоді вона, без претензій до Івана, зганяла злість.

— Ну, ти скажи мені, чому кожне в селі має свого. І криве, і сліпе, і горbate. А я мушу красти тебе, купатися в масних цих помиях...

Відповіді вона не чекала, а так, ніби запитувала і не його.

— Ну, скажи, хіба не заслужила я кращої долі, а лише такої, долі підлої мисливиці за чужими чоловіками...

Він їй нічого не казав, слова не мали сили й були тут недоречними. Коли в ту ніч він повертався від Жонки, то біля старого мосту його підстерегли брати.

— Що, племінний бугаю, кров дурна заграла...

Ніхто з ним більше не говорив, лише сопіли й били. Коли Іван оклигував і до колгоспу не ходив, то мав немало часу, щоб обмірковувати все, глянути на себе збоку, врахувати і походження, і родинні корені, й сімейні традиції. На братів він кривди не тримав, били, як можна так сказати, і правильно, й по ділу. В роду так повелося, що матір і дружину не кидав ніхто, навіть заради забаганок. Яку хто вибрав, з такою і провадив віку, йшов до останку. Іван, так вийшло, був з них першим, хто порушив цей закон, у кого заграла дурна кров, що невідомо як та звідки потекла в жилах. Зализуючи рани, твердо вирішив порвати з тим, що було, і повернутися до жінки і дітей. Але як тільки через тиждень вийшов на бригаду, то, незважаючи на ранкове велелюддя та небезнадійне тут очікування на щось таке, Жонка підбігла, і мало не навколішках, почала гладити ще не загоєні синці від кулаків.

— Скажи мені, тебе дуже боліло?..

Вона плакала і не соромилася цієї слабкості перед бригадою. Оговтавшись, стала погрожувати, хоч не відомо було кому, певно, братам.

— Знайду на них управу, я їм так цього не прощу, подам у міліцію...

Яка міліція, яка управа. Ніхто всерйоз це не сприйняв, ані бригада, ні Іван. Він твердо тримав слово ще тиждень, а тоді зірвався. Вранці, коли повернувся додому, чекав на нього великий скандал. Дружина виставила всі подушки і чемодани аж за окіп, і показала на всі чотири сторони. Він навіть не боявся, що про все дізнаються брати, стало байдуже. Іван узяв драбину й поліз на стрих. Він не посмів зробити цього тут, лиш уявив оченята своїх чаєчок, коли будуть знімати. Зліз, і не оглядаючись, пішов через село. Ніхто з ним не ставав до бесіди, і не вітав, і не питав, куди з мотузкою в такий раненький ранок. Лише Місько Тимчишин, баламут і бригадний гостряк, запитав із-за муру.

— Туди?..

І обвів рукою поза шию.

— Давай-давай...

Через село ішов Іван не поспішаючи, не кваплячись, все сподіваючись, що хтось знайдеться, хто відмовить від дурного задуму. А коли вже вийшов на луки, то пришвидшив крок, а там і взагалі побіг. Стрімкі потоки повідали світові, що прийшла весна, пора пробудження й розмаю. Але не бачив цього Іван, він біг й не чув ніг під собою. Високою горою кинулася навздогін йому зграйка маленьких бахурців. Вони маленькі були на горі, а він маленьким був внизу, так і бігли наввипередки, він і вони. Але сили були нерівні, зграйка відстала, а згодом Івана і взагалі поглинув ліс.

— Іван повісився...

Приніс страшну хтось звістку, і вона осорогою лягла на село. Повернувся Іван тижнів так через три, чи чотири, вже після Зелених свят. Через потоки, що захлиналися радістю, Іван повернувся, але не до села. З лісу прямо пішов до Жонки і,

не ховаючись, узяв за руку і повів до сусіднього села, звідки на ту пору вже ходили рейсові автобуси. Вони виїхали на Східні, куди багато хто вже їздив на сезон. Тієї днини село втратило до них інтерес і не згадувало ні Жонку, ні Івана. Ще часом розповідали, що дуже плакали її діти, коли Жонка їх покидала. Плакала й Жонка, але вона вибрала цей шлях за Іваном, і дороги назад не було.

А через рік, і також на Великдень, Жонку везли зі Східних. Коли машина з труною зупинилася при в'їзді до села, першими до неї кинулись Жончині діти.

— Матусечко! А ви писали нам, що вже приїдете на Великдень, та й більше не поїдете...

— Гляньте на нас, матусенько, як ми підростили за цю зиму, а ви все так чекали, коли ми станемо для вас підмогою...

— А ми вуставочки вишивали всю зиму на цей Великдень, а тепер будемо ходити всі в чорному...

Жонка очей не відкрила, лише припідняті її губи ніби творили усміх, так, ніби зраділа, що ось знову вона разом з дітьми. Жінки стояли довкола і плакали. Плакав і Іван. Він сидів біля труни, тримав Жонку за руку, як тримав її, коли йшли з села, і обличчям котилися сльози. Як виходили з цвинтаря, то говорили жінки кожна своєї. Стара баба Варвара, що поволі за плином років виходила з розуму, переконувала, що з них, Івана і Жонки, вийшла була б гарна пара, якби стрілись вони, коли парубочили і дівували. В них й імена одинакові, твердила баба Варвара, Джонка по-американськи — якби наша Іванка. Іван та Іванка. Жінки і не знали чи вірити в легенди баби Варвари, але яке це вже мало значення, їх імена. Жінки знали своє, ніщо на землі не проходить безслідно, і платити треба за все, і за любов, і за непросту жіночу долю. Треба платити, знали жінки.

— А він ще трохи походить поміж людьми, та й повернеться до своїх...

Казали жінки.

— А цих сиріток, страшно і подумати, які гіркі часи чекають...

ЦИМБАЛІСТИЙ

У рік і два місяці покинув їх батько. З бригадою перед тим подався на Східні, під зиму всі повернулися, а він — ні, залишився. Пізніше, сказали, в нього там жінка. Жінка і троє дітей: не то дві дочки й син, не то два сини і дочка. Він якось, як трохи підріс, взяв і подався на Східні. Він шукав батька. Від нього йому нічого не треба було. Ні подарунків, ні грошей. Він навіть не думав, щоб, як це інші, глянути з осудом батькові в очі. Ні, зовсім ні. Каже Микола, що хотів просто його бачити. Який він, його батько. Високий на зріст, чомусь так уявлялось. На вроду який, чи він схожий на батька. Тоді, в Миколаївській, батька він не знайшов. А шукав навіть за міліцейськими каналами, побував у двох райвідділах. Не можна сказати, що служби поставились до нього байдуже. Навпаки, з розумінням. Перерили масу паперів, червоніли від телефонних дзвінків усі дроти, але не знайшли. З тим повернувся додому. Згодом якось

усе відійшло, душа заспокоїлась і стала твердішою. Ми зустрілись на Дмитрі, тихого листопадового дня, вже трохи сумного, з захмареним небом. Я сказав, що дід у мене Дмитро, і я його спадкоємець. Я діда ніколи не бачив, він загинув у березні 45-го, коли йшло до весни, і журавлі от-от мали з'явитись до своїх гнізд у Вільхівцях. Його дід, Іван, у 44-му був на фронті, повернувся додому в 46-му, із зенітної своєї артилерії. Він брав його на коліна, гладив по голівоньці, повідав часом про те, що пройшов на війні. Дід замінив йому батька. Микола розповідає про діда, називає на "ви", діда не стало давно. Як баби, як мами, яка пішла в засвіти в останній рік минулого тисячоліття. Так став він тоді сиротою, а дорослим — задовго до закінчення школи. Після смерті діда і баби Микола став у сім'ї годувальником, опорою для мами, важка хвороба ніг якої прогресувала, і інвалідність дуже швидко переросла з другої групи в першу. В десятому класі поїхав у Городенку. Ремконтора там продавала кахель. Три комплекти видали на Торговицю, відрядили до села пічника Йвана. Знав Івана цілий район, великим був майстром цей чоловік, якого Господь нагородив визначним даром, але забрав мову. Він був німим. Коли Іван клав піч у їх хаті, Микола був за підсобника — прибрати, подати десь розчин.

— І коли той Іван з Ремконтори прийшов і в мене мурував, то я підносив йому розчин і як зазвичай дивився...

Так згадує момент з життя, який став ключовим.

— Я той раз подивився, і мені більше не треба було...

Часу, щоб розкачатись, пооглядатись, пороздумувати, пофантазувати в нього не було. Там залишилося ще трохи кахелю, він і рішив: "Дай, думаю, змурую ще яку маленьку кухоньку". А там на це чоловік один надходить та й каже:

— Ти мусиш мені вимувувати піч...

— Вуйку Василю, я це не зроблю...

— А чо?..

— Бо я боюся...

— Ти не бійся!.. Ти шо!.. Ми це зробим!..

Ну, і як почав він, почав, почав — я їду! Мама покійна: "Куди ти?!." Іду! Приходжу, то кахель новий, піч є, лиш то що обкласти. Ну й я то зробив.

І тоді як пішло, як пішло, як пішло — так і пішло! І мурував в Одеській області в голів колгоспів, і в бухгалтерів, і в економістів. Подивився я, як той Іван мурував, бачив, як канали йдуть: 5 каналів, 3 канали там — для мене складності не було. Може, того, що я хотів цього, я то за мус не робив. П'ятикутні грубки робив уже потому, такі на кут. Дуже багато мурував у селі. А там — Вербівці, Вікно, Вербіж за Коломиєю, Топорівці, багато, дуже багато поклав я грубок і печей.

Кажу йому:

— Ну, Миколо, піч — це така складна штука. Там той дим йде кудись, там горить, а там курить, як це все скласти, аби воно гріло, й аби не кадило...

— Я так коротенько відійду. Мурував у Сороках, і там була музиканта одного баба. Він ще жиє, Митр Аннюк, колись у Топорівцях учителював, а вона така була

шустренька. Та й я вимурував грубку, а баба розказує мені такий анекдот, чи як це там сказати. Та й каже, що майстер мурував грубку, та й вимурував, та й запалив, а то курить. Він каже, то воно висхне та й не буде курити, воно, каже, пройде. Тиждень курить, дві неділі, баба приходить:

— Майстер, курит...

А він:

— Ваша цибуля мені три неділі курила, як ви давали їсти, а я нічо не казав...

Так як сказати: може, десь щось і було, може, я й не знаю, але переважно старався, аби було добре. Аби не курило, аби гріло. Я всіх роботів хотів знати. Навіть у 9-му класі різав свиню! Перед Великоднем! То мій ще дід був, кажу до мами, а мама:

— Як ти будеш...

Як зарізав, так по нинішній день. Дуже багато тоді люди тримали, дуже багато. Вже покійний нині був у нас воєнрук...

— Новосельський...

— Федір Іванович. Він був і головою сільської ради, а ми були такі, хоч він вчив мене, якби в добрих стосунках. Він будувався, я йому підлоги клав, мурував грубки, робив вікна, двері робив, ну і все таке. А він у той час уже робив тушонки, паштети, ковбаси по весіллях — різну весільну продукцію. І я до сего мав хист, то спочатку коло нього навчився, і це роки вже робили. Ковбаси, і будив, усякі вироби, що треба було, я все робив. Учитель він був строгий, але на рахунок того, щоб показати, не був скупий. Бо ще є такі, що, якщо знає, то не дуже покаже. Не хоче. Не знаю, чи то така натура, чи як. І от Федір Іванович був на операції, а мав двоє весіль згоджених. Прийшов з лікарні, та й не годен. Подзвонив до мене, каже, прийди.

— Я маю весіле...

А ми робили вдвох, ну та й мені вдвох не було страшно.

Каже:

— Треба!..

Кажу:

— Я не піду... Я боюся...

— Йди, не бійся, що ти!.. Що там буде, подзвониш мені...

Ну от, я пішов. Як пішов, так пішов. Так це було перший раз, що я самий робив на весілля. Федір Іванович мені записав картку: що там та як. Я там роблю, а вийшов, витяг, подивився — запхав, далі роблю. Потому мені вже не треба було картки, бо вже без картки знав. Та й так по сьогоднішній день. Сьогодні то вже нема — весіль нема, весіль не роблять, й ковбаси не роблять...

Сім сезонів, відразу після 10 класу, в Миколи на Східних. Там прийшлося переробити багато робіт, й багато чому навчитись. Дома змайстрував гемблярний станок, 6 років у школі — ремонти обладнання: десь столи, крісла десь полагодити.

— Люди в той час будувалися, то йшла масова будова. Приходив чоловік, от, допустим, вимурував хату, і там він мав 20 дір. То якщо я не був у силі, то нас брало два по половині хати: я — 10, ну і той, другий, — 10. Вікна у веранду, все було. Верхи на

хатах. Я мав ще напарника, нас було двоє, і чоловік, як вимурував там стайню чи хату, приходив: "Треба зробити верх". Я був старший, сам не зробиш, робили верх, накривали, все повністю...

Скільки випробувань, життєвих труднощів, страждань — стільки радості, щастя, поваги й людської пошани. Всього потрохи дарував йому Господь. Я бачив Миколу на святі у Городенці, де він з цимбалами в гурті музик. Я лише уявляю, який віртуоз з нього був у тій цілій епосі наших величних у своїй радості весіль, які над ранок шаленіли у нескінченних своїх коломийках. Який нестримний у творенні мелодій був спочатку зовсім юний, а там, з роками, зрілий, а там і зовсім літній, цимбалар. Цей інструмент, як каже про це сам Микола, прийшов до нього за покликом з неба. Він бачив сільських музикантів на сцені у клубі. І як вони грали на танцях неділями, як вели молоду в день весілля до шлюбу. Як то плакала, то веселилась скрипка, і як водограєм жалю і радості відзивались струни цимбал. Але перше, що закарбувала дитяча пам'ять: літо, він на лавці під старою хатою, кріпить на цвяшки до дошки мідяні дрютки.

— На Різдвяні свята в нас грала троїста музика, Бачинський покійний. У клубі багато людей, хлопці, дівчата танцюють, а я — перший-другий клас. На сцені — музики: скрипка, цимбали, бубен, гармошка або баян. Ну і труба, якщо була. Як дивлюся на старий клуб: така буржуйка велика стояла перед сценою. Та нічого мені в очі не падало так, як ті цимбали. От чого — я не знаю. Так сильно любив їх, страшно любив. І страшно я того хотів. І десь, у п'ятому класі, цимбалів хочу, гину, а нема. Тут, 73-го року, вимурували хату, почали будуватися, я кажу до мами:

— Хочу цимбалів...

Мама мені:

— Що ти?!. Куди, звідки — нема...

Я на це тільки зметикував: йду до татової мами, до баби Насті. А баба від нас через город, на тім боці. Приходжу, та й сів на лаву. Вона й каже:

— А чого ти, Николко, прийшов?..

— Прийшов грошей...

— Нашо тобі грошей?..

— Треба нам вуглі купити...

— А що, у вас нема вуглі?..

— Та нема...

Та й пам'ятаю, я на лаві, а баба на постелі. Та й так сидить, ще щось там побалакали, а там баба подушку тако відвертає, а я на лаві аж підскочив. Що вже будуть гроші! А в селі у нас був жонатий такий чоловік з Яблунева, Молодило. У нього був друг, я навіть рік народження пам'ятаю, Федорак Іван Онуфрійович, 1924 року, він був учителем музичної школи, сам циган. Але вже не вчителював тоді, вчив приватно дітей вдома. Хто на скрипку, хто на цимбали, на всіх інструментах грав. І той сказав, що є там цимбали, 60 рублів треба дати. А 60 рублів — це багато на той час, місячна зарплата. І я поїхав туди, поїхав у Яблунів з цим чоловіком, а звідти в Лючу, і там пішли

до цього чоловіка, що мав цимбали: Гриджук Іван, прізвище і досі пам'ятаю. Він старший був уже, може, як я тепер, а здався тоді мені старим-старий. Були одні — 80 рублів, а ще одні за 60. Ну, ті були кращі. Але я мав 60, то й дав йому. А він до мене каже, цей чоловік:

— А ти, синку, маєш на дорогу?..

— Не маю...

Дав мені п'ять рублів— віддав з тих, моїх, аби я мав з чим повернутись додому. Ну, а я як це взяв — та що ти! Це для мене було щось! Привіз додому. А баба Настя здивується з моїм дідом на дорозі та й питає:

— А що, свату, привезлисте вуглі?.. Бо малий приходив грошей...

А дід каже до баби:

— Яке вуглі!..

Ади, каже, дідько приїхав та привіз цимбали! Та так мені голови набив уже, що хоть з хати вступайся. Ну, і я вже починав освоювати свій інструмент. Тут у нас був цимбаліст Липчук Федір. Іду, сніг, зима, під паху, вони не дуже великі, на кладку — в долину сюди. Цимбали поклав у кут, у сінях, заходжу до хати.

— Слава Ісусу Христу!..

— Слава Богу!..

Він лежить на печі.

— Шо, Николко, скажеш?..

— Вуйку Федоре, я купив цимбали...

— Де?..

— У сінях...

— Давай сюди...

Я заношу.

— Клади на стіл.

Він злазить з печі, взувся, підходить, взяв ключ. Строїть. Та й построїв, і так пальцями перебрав, ну а я думаю, якби я так! Це був би мій світ!

— Все, бери, можеш йти...

Не показував, бо то ще було в той час так, що не хотіли показати. Але настроїв.

А я беру, та й пішов додому. Але вже — чути! А я такі легенькі пісеньки, бо ту знаєш мелодію, цюкаєш, і зараз воно тобі покаже. Та й так менше-більше поволеньки-поволеньки, та й "Ой чий то кінь стоїть". Це легонька така: "Ой-чий-то-кінь-стоїть..." А відтак уже знали, що я купив. Та й Стефанюк, Миколи покійного тато, колись він на скрипку грав, був цимбалістом. А це що тут — через дві хати, і я приходжу, він уже показував. А потім я поїхав до цього цигана, туди, в Лючу. І він тоді мені детальніше і більше показав. То я йому давав 5 рублів на місяць. Так, як усі. Він мені багато поміг, розказав: що, як, показав тональності. І раз, я прийшов з школи, пам'ятаю, це вже в дев'ятому класі. Лиш сумку скинув, дивлюся, а Микола цей, Стефанюк, старий цимбаліст, іде. До нас іде. Та й прийшов, вони з мамою були ровесники — з 32-го року. Ну і сидить на лаві, він такий неумовний був. Як вип'є горілки, тоді так балакав, що не

мож було сперти. А так, як то вітегнеш слово — скаже, не вітегнеш — не скаже. То я мусив іти в магазин, аби він мені щось показав. Беру чвертку, йому приношу, так аби не виділа його жінка, потягнув, і тогди — о-о-о-о! Тогди вже розказує! І сидять, балакають, балакають, та й каже до мої мами:

— Ти знаєш, Анно, чо я прийшов?..

— Що, Николо, скажеш...

— Я прийшов, бо в п'ятницю маєм у Рашкові весіле...

А я сиджу на припічку, але так уже тако, місця собі не знаходжу! Напевно, вони з Митром, братом, щось не поділили — рідний брат був цимбаліст, Стефанюк Дмитро.

— І аби малий пішов грати...

Мама каже:

— Николо, таже школа...

— Яка школа?!.. Шо він з школи возьме?.. Буде мати копійку!..

А я:

— Яка школа!.. Ой-ой-ой!.. Та я вже йду...

Ну і це в 9-му класі було. Ну і ось ми поїхали. Щось я знав, і маршів пару знав, але стали на воротях: руки не служать, я так сам собі грав, але — з капелою! Дістав трему, а він почув, що не граю.

— Нічо, нічо, якось буде...

А потому вже грав з Бачинським Василем Олексійовичем. Потім купив цимбали в Стецеві, але не були вони важні. А 2012 року — я зроблю, попробую зробити! Струни мав, матеріал мав. І я в школі, це лютий місяць, у майстерні — тепло, в школі робив уже. І почав це робити. Як, що, куди — я не знав. Але зробив, і за один вечір — 91 струнва, я натягнув за один вечір! Тоді почав строїти, ну, коротше кажучи, я хотів чути звук! Підстроїв трошки, і я вчув його! І мені було дуже! І це у лютім почав, а 5 травня я вже грав на весіллю! На нових!..

А потім 2014 рік, рано, 10 червня, понеділок, я різав патики на помідори... І пальці, всі чотири... Це понеділок, рано, 8 година. І як я вздрів, що я... Зразу — це шок, я думав, що це мені сниться. Я тако ще головов, думаю, зараз пробуджуся. Ну, зараз пробуджуся, це сниться. Нічо, я пробуджуся. Я від станка — до хати. Словом, я вздрів, що вже все. І що мені пішло в голову — що не буду там робити, чи там не буду сапати — я вже грати не буду. Оце перша думка, яка вдарила в голову, що я вже не буду грати. Все. Та й скоро забрала, сказали ну, що, все...

А третього серпня я вже грав на весіллю! Ще замотано! В Топорівцях. Цей покійний скрипач, Бачинський, мав весілле згоджене в Топорівцях, дзвонить, каже:

— Ти знаєш...

— Та, Олексійович, та знаю, але...

— Всьо!..

Та й на столі мені добре було грати, бо то цимбали рівно. А йти до шлюбу, церкви — не годен, я чую, що не добиваю. Та й він чує, але що робити. Як є, так є. Думаю, це, видно, послідне весілле, більше грати не буду. А то ще тоді Миколи не було, Стефанюк

покійний, десь якийсь виступ мав, він коло млина нас наздогнав. То я вчув, що вже труба ззаду грала, то мені аж легше стало. І так поволі-поволі пішло гранє. І я ще мав згоджене весілля, мав масарити, в Миколи Сорохана. Він приїхав:

— Я чув, що ти попав, мені шукати когось другого чи що?..

Кажу:

— Коля, не шукай, я роблю. Візьму з собою ще чоловіка, роблю...

І зробив. А там уже пішло й поїхало: і печі мурував, грубки мурував, двері робив, вікна. І цимбали зробив! І цимбали, до речі, мені вдалися! У Торговиці столярів було багато, але музичні інструменти, то треба не лише столярем бути, треба бути і ковалем. Треба бути і ковалем, і зварювальником, і хоч трохи музикантом. Аби поділити квінту. У нас був такий, він уже помер, столяр Федір Поливкан, то каже: "Я би це зробив, що це цимбали зробити..." Та, кажу, коби вони ще й грали...

Я мав пару коней, мав кузню, мав сівник, косарку, робив плуги кінні. А цього літа, думаю собі, матеріал маю. Володя Гродзінський, щось почали балакати, кажу, цвеків траба — цвеки з піаніно. А він каже, я запитаю Володі Яшана, якось дзвонить:

— Коля, є!..

Якось був у Городенці, підійшов і взяв 270 цвеків. Ну, для мене — це щось! Стули маю, матеріал є, каркас дубовий, там ще смерекова дошка йде, інструмент різний маю, лиш треба хотіння. Стаю собі під навісом, Ганна Миколаївна, вона — через вікно, а я роблю. І так уже після того, як зробив, строїв, та й десь тако, як іду попри то, та й люблю так, ну, перебрати. І десь воно там було. Ну, я не видів її, а на другий день вона мені каже:

— Ти маєш слух неймовірний...

— А що?..

— Я була би слухала й слухала, але ти вже не грав...

Кажу:

— Ну, треба сказати, відкрити вікно, я би ще грав...

І ще й цього року зробив двоє. Не те, що під заказ, просто мені цікаво, я роблю, і мені дуже цікаво. А найцікавіше вже наостанку, як це вже зроблено, коли вже строю, камертон строю. О! Це для мене тоді — я чую, що я зробив!

Закінчується для всіх нас Дмитріївський день, на село спадає вечір, якось раптово і нежданно. Так буває у листопаді, коли чим день все ближче до зими. З Миколою йдемо до хати, в хаті не напалено, і не тільки тому, що тепер це загальноукраїнська проблема. З двох боків на столах — два інструменти. Вони свіжовилагоджені, ще пахнуть деревами, які донедавна стояли під сонцем, шепотіли з вітрами, переповідали їм лиш відомі мелодії. Ці інструменти мають вистоятися на холоді. Їм належить ще звестись на ноги, як народженим дітям, дочекатися часу. Я кажу Миколі:

— Заграй...

Микола бере пальцячки і торкається струн. "... Плаче захмарне небо, в роздумах клени сумні..." Ми стоїмо поруч із Цимбалістим і співаємо. "... Нам зустрічатись не треба, стиха ти мовив мені..." Він бере камертон, показує, що ще ні, не та музика, не

час ще. Як у двох скрипках ліричного героя українського пісенного Орфея ("Ой зробив хлопчина та й дві красні скрипки..."), так і у двох цимбалах, які зробив Микола, живе душа. Господній дар, музика у струнах. Я запитую Цимбалістого звідки це в нього? Він каже:

— Не знаю, видно, дав Бог...

— Знаєш, Миколо...

Кажу йому:

— Ти настраждався, ти не знайшов тоді батька, а я, здається, знайшов сьогодні тобі сестру...

Западає така затяжна в нас довготривала пауза. Мовчить Микола, мовчать усі, хто був на цьому нашому празнику Дмитрія в Торговиці.

— Твоя баба Настя жила в крайній хаті від церкви?..

— У крайній...

— Така стара хата, на дві половини?..

— На дві половини...

— Баба— Настя Сторощучка?..

— Настя Сторощучка...

— Розумієш, Миколо, моя жінка Оріся також онука баби Насті Сторощучки, дочка її старшого сина Івана...

— Рідного брата мого тата Миколи?..

— Рідного брата твого тата Миколи...

З цим ми виходимо на вулицю, де вже темно й безлюдно, що абсолютно пояснимо, як на наш тецекашний час, але так до болю незвично для тієї Торговиці, світлої і завжди багатолюдної, яку ми пам'ятаємо.

— Я так розумію, що нам треба їхати в Городенку...

Каже Петрович, і з цим погоджуються всі. Машину він зупиняє біля першого квіtkового магазину, Микола на це каже:

— Оце зараз буде "Жди мене"...

Сміємось, але він, відчувається, ледь насторожено. На подвір'ї виходить з машини з пишним букетом троянд. У тьмяному світлі вечірніх ліхтарів вони відсвічують багровим кольором. Оріся вибігла на сходи.

— А що це?..

— Не що, а хто...

Вона не може в'їхати у цей, як вона думає, прикол.

— Твій брат Микола, онук баби Насті...

Вони стоять одне навпроти одного і між них букет квітів. Потім, уже в хаті, Оріся довго оповідає Миколі, як баба Настя, коли незадовго до смерті вже жила в нас, у Городенці, завжди оповідала про свого наймолодшого торговицького внука. І який він спосібний, і який він робітний. І як усе вміє: вікна-двері робить, печі кладе...

— Не казала, щоправда, нічо про цимбали, що такий музикант...

— Певно, тому, що вициганив гроші...

— Ая, ні! Баба його дуже любила! Понад усіх...

Микола сидить, і в очах крутяться сльози. Вони довго дивляться одне на одного, і мовчать.

— А життя?.. Як життя?..

— Як життя...

— Ну, сім'я, жінка, діти?..

— З цим мені якось не склалось...

— Та чому?! Ти ж такий класний...

— Є десь вона, є в мене дочка, але вони не зі мною...

— Не судьба...

— Не судьба...

— Батьків гріх?..

— Ну чому... Гріх це мій...

ДОРОГОЮ ДО БІЛИХ ЖУРАВЛІВ

Позавидували їй ті наші сільські дівчитиська.

— Софія Ротару!..

А дівчина з сусіднього села і справді була схожа на співачку. Той стан гнучкий, що аж занадто, той водоспад волосся і очі ті, що спопеляють. Я пішов навмання. Розмовляли на сільській зупинці, аж поки не над'їхав їх автобус і не повіз її з студентами у Чернівці. Потім я чекав два довгі тижні на її канікули. І ось спадав за селом вечір, пахло всюди жнивами, які щойно закінчили тут, лиш над Дністром ще працювали комбайни, їх монотонний гул стояв понад просторами, то наростаючи, а то стихаючи. За Дністра впливав місяць, не поспішаючи, повновидий, яким буває він в останній місяць літа. Ця журавлина зграя постала перед нами раптом, так, ніби летіли, і ось усі разом сіли на млаці, як сідають вони перед вирієм. Місячне сяйво підкреслило білі кольори і зробило все довкола казковим. Я пригорнув її, відчув солодко, як набухають молоді груди під тоненькою блузкою, як пашіли вуста. І як несамовито калатало серце. Але вона застережливо поклала палець мені на губи.

— Знаєш, я взяла сьогодні обласну молодіжну газету, а там на першій сторінці про студенток, що на практиці тут, по колгоспах, і перше речення "... А за домівками ви не сумуєте, дівчата?.." Я відразу подумала: ти!..

Вона засміялася дзвінко.

— Дивлюся - точно!..

У газетах я лише починав, в обласній молодіжній друкувався тоді чи не вперше. Вона ще сказала:

— У тебе буде гарна дорога...

— У тебе також...

— А що я...

— Так не можна, треба вірити в себе...

Ще сказав якийсь штамп, та вона не звернула уваги, обняла руками і склала, як два журавлиних крила.

— Глянь на небо, скільки зірок – стільки людей, ти зустрінеш на своїй дорозі...

Ця зима буде довгою, зранку буду заносити рівно нарубаних березових дров, буду економити газ. Дрова будуть рівно потріскувати, споглядатиму на вогонь і згадувати тих, з ким ішов на тій своїй дорозі. Ніби ворожкою стане для мене та дівчина з сусіднього села. Тоді ще гукну їй з роздоріжжя, вже на світанні.

— А де ми стрінемося?..

Вона грайливо посміхнулася від крайніх хат.

— Дорогою до білих журавлів...

* * *

— А знаєш, дуже жаль, що журавлі ці мертві...

Казала мені дівчина з сусіднього села, що була дуже схожа на співачку. Та я її розраджував.

— Є ж фантазер такий у вашому селі, що вигадав цих білих птахів у полі, і не біда, що дерев'яних...

— Ну так... Але прийде зима і їх завіє снігом...

Восени, коли поїдемо на навчання, напишуть з села, що повезли її до Києва і у відомому тому інституті не витримала операції на серці. Три дні буду ходити як сам не свій, і буду думати, що понесли її таку молоденьку, всю в білому, як ховають дівчат, по дорозі, де йшли ми під зорями.

ПОДОРОЖНИК

Першими встають мама. Через прочинене вікно чую, як вони доять нашу Зірницю, примовляють до неї.

— Но, маленька, но...

Молоко цівками видзвонює в дійниці, і чим далі глухіше — "цьвох-цьвах..." Мені важко відірвати від подушки голову, такий це солодкий ранковий сон, але на дорозі перегукуються вже пастухи.

— Гей!..

— Но!..

— А Володя погнав?..

Це Василь Тарасів через браму запитує в них, вони кажуть:

— Йду-йду, зараз буду будити...

А я вже на оборі, поколює босі ноги роса, ще сплю всередині, та студениця швидко бадьорить. Гонимо Натальщину, а там і в Толошний Лан і Романівку. Ми не задумуємося над змістом назв, лише бентежить загадка. Чому тут, за селом, Хмарна Рудка? Чи збиралися хмари у вербах, що розкішно росли до колгоспів? Волошка нам зрозуміла. Вечорами, як повертаємо з поля, то заспіваємо. "... А як будуть синьоокі в тебе діти, пригадай оці волошки, наші квіти..." Пісня вже парубоча, вона така, ніби

розірвана душа, але у вечоровій тиші легко пливе над полями. Повиростаємо, дізнаємось, і не з чужих уст, що то таке кохання, вірність й зрада. "... Я прийду, мов не болить мене нітрошки, і врочисто принесу тобі волошки..." А Натальщина – це Натальчине поле, була Наталка, залишилося поле. Коли вигонимо на горб, де починається Романівка, стрічає нас Дністер. Він ще далеко, ще вздовж від корнівського до кунисівського лише білий туман. Такий він білий, як голова старого чоловіка, що вже пройшов усе, немало бачив на віку, спізнав, що зміг, і зібрав мудрість. Такий він наш Дністер у ранню пору, коли йдемо до нього по росі.

— А ти вже граєш з басами?..

Запитує Василь. Тиждень, як тато купили гармошку. Вона абсолютно новенька, пахне фабричними запахами, два ряди голосів, ну і баси. Голоси я освоїв в моменті, сів під Натальчиною хатою, як з паші пригнали, і заграв. "... А як будуть синьоокі в тебе діти..." З басами складніше.

— Пигикаєш...

— Пигикаю...

Під Натальчиною хатою тому, що ми свою будуємо. Тато котрий уже рік возять цеглу, складають її штабелями, приходять уліті чернятинські мулярі, їх двоє чомусь, і поволі мурують. Хату тато розчепили велику, на багато кімнат з коридорами, щоб на всіх дітей стало, кажуть вони. По роботі мулярі сідають вечеряти, тоді розмовляють. Я беру гармошку, і над вечоровим селом пливе нескладна моя мелодія. Того тижня я набрав свого маленького внучка в американському місті Вернон Гіллс у передмісті Чикаго. Ми його дуже довго чекали, бабуса Оріся молилася в монастирях, і навіть у тому, що в Карпатах, під самим небом. Він народився на Миколая, тому Миколай, Ніколас на американський манір.

— Нік!.. Ми приїдемо до тебе!..

Йому три з половиною роки, і ще важко сказати, чиї у нім риси, але бачу себе в нім. Я би дуже хотів, щоб там сів він під хатою і заспівав нашу пісню. І навіть не з гармошкою, з акордеоном. Пізніше так простіше перейти на клавішні, а він буде, може, співак, а може, композитор, я би дуже хотів, щоб ніс він пісні, білявий наш хлопчик.

— Я привезу тобі акордеон!..

— Акордеон!..

Багатозначно повторив він слово, яке почув, мабуть, що вперше.

— Піано...

АМЕРИКАНСЬКА ОСІНЬ

Валізи вже спаковано, посиділи ще перед дорогою, і на вокзал. Попри батьківську місію, яку мали здійснити, віддати те, що ще належало, своїм дітям, яких не бачили десятиліття, ідея ця тверезила розум. Як подолати шлях через моря, коли мороз по шкірі лише від думки. Степан, також уже немолодий, але, як завжди, елегантний, такий собі аристократ серед автобусників, кольнув, як викладав бесаги.

— А в цій, найбільшій, долари...

Вона і справді була велика, бесага, з двома ручками на два замки, я насилу витяг з багажника. Степан не вгадав, усі долари помістилися в лівій нагрудній кишені, надійно зашнурованій замочком і зашпиленій шпилькою. Як і порадили бувалі у бувальцях. Вони, щоправда, розповідали і про надійніші канали, але я ними вирішив не користуватись. А Степан щось знав, щодня в дорозі, життя пішло далеко вперед, певно, є що перевозять і бесагами. Прикинув, що і я можу.

— Степ!..

Він був останнім, хто, так виходило, проводжав мене тут, на станіславському вокзалі.

— Долари в кишені...

Ми стояли позад його автобуса, що через годину-другу знову вирушить на Городенку, і він сміявся. Може, повірив, а може, ні. Я взяв за шлейки, жінка завдала на плечі, ще дві— в руки, і ми пішли до стоянки таксі. Колись ще так ходили по наших селах закарпатці.

— Афіни!.. Афіни!..

— Решта!..

— Бо я їду до Будапешта...

Таксі мало відвезти нас на північний вокзал. Чекали довго, суцільні затори, таксист був злий.

— Не ставай на підніжку!..

— Та я ще до машини не дійшов!..

— Акуратно з торбами, не задирай там багажник!..

У Варшаві таксист, але поляк, хутко взявся за клунки, йому допоміг ще хлопака, що стояв збоку, азійської зовнішності, не то монгол, не то казах.

— Бардзо прошем!..

— Бардзо дзенькуєм...

— Фридерика Шопена?..

— Фридерика Шопена...

Я кайфую від Варшави, центр міста, а довкола луги. В нас забудовники давно б забудували. І ніхто б не подивувався. Стільки народу по закордонах, на житло попит, як не потіснити луги, коли вони просто пустують. У Франківську нема як дихнути від забудов. З тим нашим таксистом вибиралися з центру дворами. Галицька стояла безнадійно. Висотки, висотки, висотки. І де лише їх не натикано. А у Варшаві, виявляється, не підеш до мера з конвертом, тому не буде ніхто на тротуарі. Виглядає на те, що конверти тут просто не ходять. Така, як для нас, незрозуміла, без понять, дійсність.

Усі ми тісно прив'язані до місця, де народилися, до своїх рідних країв, відірватись від яких здебільшого важко, а то й неможливо. Дітей Всесвіту, які, де не посій, там приживуться, мабуть, не так і багато. За два дні до відльоту, а чи просто від'їзду спершу до Польщі, я поїхав у рідне село. Довго ходив цвинтарем, там мама і тато, велика

родина, всі наші з села, яких знав молодими, а кого трохи літніми, але яких пам'ятав. Там дід Дмитро. Так уже вийшло, що з ним ми не бачились. Я народився лише через десять років, як діда не стало. Загинув він березневої ночі, убитим невинно, до кінця тої війни залишалося два місяці, вже нецілих. Мені випало гарне життя, я мав багато чого, доля не обділила ні благами, ні успіхами. Я знав солодкий смак вершин і гіркий щем падінь. Чого не знав я, чого не спізнав, чого не відчув? Звичайно, його. Я не бачив його очей, не чув голосу, не взяв він на руки, не повів за руку, як вели своїх інші. Дід не сказав мені того головного, що мав він сказати. Але, я це знаю, він мене захищав у найскладніші моменти, коли захистити вже не було кому. Приходив мій дід. Зрозуміло, я знав, що мене кличе в ці далекі світи, яка зірка на небі, де зобов'язаний був побувати. Тому плив цей лайнер автобус, двоповерховий суперлюкс, з двома місцями нашими над водіями і вікнами, що впиралися в дорогу, де замріяно і з тихою задумою зникали вдалині золотаві вересневі простори. Автобус мовчав. Були це вже не біженці, від яких вигиналися кордони навесні, але й не безтурботні мандрівники. Тимчасово переміщені особи. Вони вже звикли до нових обставин, змирилися, і тепер час від часу курсували через кордон туди й назад. Ближче до Львова розмерзались поволі. Молода сусідка, що через крісло, взяла до рук телефон.

— Ну, я поїхала...

— Ха-ха-ха...

— Та я в переносному....

— А може, й прямому...

— А як тут не поїдеш?!

Потім розмовляла півтихо, певно, що з мамою.

— Данка не плакала?..

— Мам, ну ти скажи їй, що цей раз ненадовго...

— До Нового року...

— Навіть ні, не до Нового, там у них Різдво 25-го, то і я до 25-го...

— А малий?..

— Дай йому той конструктор, той, що на Миколая, він там у шафі вгорі, а до Миколая ще передам...

— Мам, ти що, плачеш?..

— Ну, перестань... Ще лише цього нам бракувало...

— Ми сильні, мамо!.. Сильні!..

— Минаємо Львів, як пройдемо кордон, наберу, поцілуй їх від мене...

Львів світився міріадами панських своїх ліхтарів. Заїжджали з боку Дублян, де колись вчилися всі мої друзі в сільськогосподарському. Через ліс там Брюховичі, де пройшла наша студентська молодість. Королівський Брюховицький ліс. Там я вперше побачив "Карпати" і великого Лобановського, який, так судилося, починав все зі Львова. Він сидів дуже далеко, туди ледь добивали промені прожекторів, але на трибуні пішло ніби пошесть.

— Лобановський...

Ці всі триумфи, аж до Мехіко, де сколихнеться світ, будуть попереду. А там, у Львові, буде безбарвний матч, який нічого не вирішував і не продемонстрував нічого. Лиш по закінченні пливла ріка народу, як це постійно з "Дружби", і вів за собою всіх кульгавий чоловік, що був поводитирем. Сашо, студентський мій товариш, зупинився серед цієї ріки.

— А знаєш, Приймак, чого найбільше я хочу?..

— Чого...

— Як умру, аби за мною йшла така ріка народу...

Друзі сміялися.

— Сашо, ти будеш безсмертним!..

Ще тут, у Львові, ходили ми за Івасюком і рвали на собі сорочки на його могилі на самі Зелені свята. Листок з арифметичного зошита з до банально простими словами. "Спасибі, брате, за любов нетлінну до рідної української землі. Вовік твою "Червону руту" співати будуть солов'ї. Тріо Маренич". Листок хтось зранку клав на вінки, а ввечері забирав. І так усі дні до пізньої тієї осені. Мареничів тоді не вбили, на їх машину за Львовом на Волинській трасі наїхав якийсь тип. Той замах був невдалим. Через декілька років потому приїхав зі Львова до Городенки Білозір і привіз ансамбль "Ватру". З тих пісень Україна вже промовляла. Такими до межі відчайдушними були ті хлопці зі Львова. А Фридерика Шопена — це аеропорт у Варшаві. Шикарний аеропорт, повітряна гавань, мабуть, одна з кращих в Європі. Фридерик Шопен, він за талантом, віком прожитих років на Землі, не так і далеко від наших Володимира Івасюка і Ігоря Білозіра. Геніальний поляк, що створив немало шедеврів, "Вальс дощу", який, прийде час, переверне душу мені. Але, знаєте, що я подумав, як сідав на літак у Варшаві? Де наш аеропорт імені Володимира Івасюка? А Ігоря Білозіра? Вони для нас чим не такі, як Фридерик Шопен для Польщі? А вміють поляки пошанувати своїх геніїв, віддати почесні, увіковічити, залишити у пам'яті для поколінь. А ми?..

— Хто ми?.. Яких батьків?.. Чиї сини?..

Споконвічна наша риторика. В Польщі я був на початку дев'яностих. Пензлики, свердлики і, головне, каністрами спирт, у необмеженій кількості. Той базар у містечку, що між Ряшевом і Краковом, гудів з досвітку. Польки блондинки-обманки із ще намальованими губами сиділи розгублено над своїм крамом і не знали, що з цим робити. Місько, що позбувся роботи, так, як розпалася партія в нас, був дуже озлоблений. Залишав свої пензлики на дівлахів, йшов до автобуса, там гасив. А згодом, під мухою, проходив уздовж рядами.

— Валенса!..

Долинали з різних кінців базару його розкатиште, як грім.

— Валенса!..

Валенсу Польща тоді проклинала, це він з його Солідарністю привів їх на ці ниці базари.

— Валенса!..

Польща не знала тоді, що це наш Місько з Городенки грає політики тут, а заодно

збиткується з них. Але Польща прорвалася.

Ці блондинки з базару під Краковом, склавши першу копійку, рушили згодом до німців, чоловіки — до Англії, а там до Америки. Пішов рух, який дав новий поштовх, зробив Польщу, як тепер кажуть вони, знову великою. Створили самі себе, думаю, і ті дітлахи наші, що прямо з школи почали тут бізнес, свої життєві університети. Це був цілий автобус семи-восьмикласників з Мишина під Коломиєю, і нас там кілька старших. Повертались після полудня в готель своїм автобусом.

— О!..

Показували через вікно школярки.

— Наша горілка...

На тротуарі лежав поляк. Сонце лише хилилося на захід, та пражило немилосердно. Поляк у білих споднях і попросованій на кант на рукавах сорочці. В цей час завжди дзвонили дзвони в цьому місті, кликали на вечірню. Я думаю, піднявся і той поляк, що десь переборщив тоді. З ким не буває. Тепер Польща вражає, починаючи від самого кордону. Акуратні хатини довершеної архітектури. Нема чвораків, як це в нас, ні тих замків, як це під Хустом, де поближче до митниці. Нема парканів, двометрових мурів і кованих брам. Городенківські ковалі там потенційні банкрути. Перед хатою зелена полянка і квіти. За ці роки Польща здійснила революцію в транспортній інфраструктурі. Автошляхи просто розкішні, розділені полоси просторими зеленими лугами. Варіанти, коли лоб у лоб, виключено. А наш автобус простояв у заторі неподалеку Ямниці годин зо три, фура розчавила фуру. Українська інфраструктура не готова до теперішніх транспортних потоків. Про неї треба було думати принаймні на початку нульових. Але тоді в нас були інші гульки. Тепер пізно, тепер безнадійно відстали, і дорожні пригоди збирають кривавий свій урожай. Польща, мабуть, немає тих чорноземів, що в нас, але Польща дбайливо газдує. Ці тюки-сувої на неужитках, скільки око сягає, від обрію до обрію. В Польщі не п'ють молока з порошків і не знають, що таке ковбаса з сої.

— Шляхта!..

Велика наша трагедія в тому, що Європейський чемпіонат проводили ми разом, і була Україна тоді кращою, а тепер у них Щенсний. І Левандовський забив, і, не соромлячись, заплавав, і як вони всі виглядали. Який поступ вперед. На летовищі вежа у вигляді футбольного м'яча, і це пам'ять про час, який для нас уже позаду далеко.

Наближавсь час відльоту, ми опинились у зоні контролю, і я настирливо став розбиратись у безкінечних табло. Ніби знайшов наш термінал, підійшов ближче, простягнув руку до ручки.

— Юж!.. Юж!..

Прямо на мене біг молодий хлопець у чорнім костюмі, галстуку, з бейжилом "секуріті".

— Юж!..

— Ні-ні...

Я підняв руки.

— Я — не терорист...

"Секуріті" зачепив стрічку на двері і сказав, уже дещо поблажливіше.

— Юж...

Підійшов чоловік, усміхаючись.

— Ви з України...

— З України!..

— Я бачу по паспорту...

Я тримав у руках паспорти.

— В Чикаго?..

— В Чикаго!..

— І я, діти там, не був кілька років, їду до них...

Так стали ми мало не братами з цим чоловіком, моїм однолітком, поєднані спільною долею подорожі. Розповів усе про себе, сам зробив вікна й двері до хати, двоповерхова в Червонограді. А є ще квартира у Львові. Крім того, багато років відпрацював на автобусі. І про дітей, найкращих, мають бізнес в Америці.

— Ну а ви?..

— Я — журналіст...

— Та це ви, журналісти, запалили війну...

— Послухайте, ну ось ви такий мудрий чоловік. Як могли ви повестися на всі ці його канали? Ви що, не бачили, що, маніпулюючи вами, він рвався до влади і до своїх мільярдів? Ви йшли, голосували і вели вас інформаційні кілери...

— Я не про нього і не про них, я про Скабееву...

— Скабеева... Скабеева — сука...

— Сука...

У літаку подали навушники, і я, скільки міг, слухав Кшиштова Кравчика, пісні якого крутились у пам'яті з юності, та "Червоні гітари". "... Бо за єдною сіней далей друга даль, не спочнеми, нем дойдеми..." Летів наш Боїнг, і летів за нами час. І у Чикаго, коли ми сідали, полив дощ, несподівано знялася буря, і літак пішов на друге коло. Гарненька полька, яка сиділа з нами в ряд, зціпила зуби й перехрестилась. Сідали натужно, літак котився по злітній смузі довго, і ми аплодували. А потім командир борту бажав щасливого перебування в США, і голос його був втомленим. І не таким піднесеним, як у Варшаві. А потім, уже в терміналі, перед нами відчинилися двері, а там, за дверима, стояли наші діти. І ми бігли до них з своїми сумками. І було все, ніби в сні.

— Мамо!.. Тату!..

— Дитино!..

— Яка же ти гарна у нас!..

— А ви ще нічого!..

— Ще ого-го!..

— Та куди вже там?..

— Ну-ну, не прибіднюйтесь...

Так відкривали ми свою Америку. А вже перше, що впало в око, жодного на дорогах, який би спішив, лихачив, крутив пальцем біля скроні на світлофорах, матюкався через вікно чи показував середній палець або зігнуту руку в лікті. Зупинка задовго до пішохідного переходу, було навіть незручно, я ще далеко на тротуарі, а він уже зупинився, привітно киває рукою, всміхається.

— Велком...

У Городенці їхали з Даньом. Спішити не було куди, але він гнав. Такий, як і тут, перехід коло старої пошти, жінка вийшла з автобуса, що приїхав з села, заступила безпечно на перехід. Але Даньо її наздогнав. Жінка скинулась, пережила найбільший свій стрес за життя, стала як вкопана, зойкнула, знявши руки.

— Та йди, чо' ти кричиш...

Сказав Даньо, і, все-таки, її пропустив. А з Дорком їхали до Франківська. В Клубівцях довга дорога, переходів пішохідних вісім, а може, і дев'ять. Якраз на дев'ятому, на виході з села, де стежка береться в поле, з'явився чоловік. Не перший місяць уже тривала Революція Гідності, і він вирішив скористатися законним правом пішохода. Ступив на перехід. А Дорко поспішав і хід скидати не збирався, пішов на всіх парах на пішохода. Той, незважаючи на революційне піднесення, розгубився. Він зупинився і в паніці почав давати задню. Та Дорко подібного не врахував, тому взяв упритул справа і вилетів аж на обочину, де на городі люди кропили колорадських жуків. Пішохідів в Америці майже нема, всі на машинах світових брендів, але ті, що трапляються, обов'язково всміхнуться.

— Хай!..

— Хай!..

Всміхаюся і я, і таке враження, що мене тут знають. Я не бачив п'яних. Наприкінці вересня, так прийнято, всі вирушають на поле, своєрідний День урожаю. Віддають на поталу неосяжні простори некошеної конюшини, рядами, до безкінечності, паркуються на них автомобілі. Поруч величезна, як би колись у нас, виставка досягнень у сільському господарстві. Все, що вродило. В ангарах — техніка, сучасна і та, з якої Америка починала. Перші джон діри, комбайни й трактори. Джон Дір починав в Іллінойсі — шлях у життя і в історію. Атракціони, ярмарки, кухня, де можна взяти гарячі ковбаски, польові делікатеси.

— А пиво?..

— Пива нема...

Пиво не прийнято. Спав там на згадку такий фестиваль у сусідньому місті із Городенкою. "Фестиваль яблука". Я приїхав близько одинадцятої, а рух ішов уже той. Пили так, як при кінці світу. На трибуні стояли місцевий голова, маленький на зріст, але такий собі гудзуватий, і голова з області, високий, у затісному, як виглядало, піджаку. Вони ще щось там говорили, але ніхто нічого вже не чув. Оксана, молода діваха, що була в голови за секретарку, волочила на собі поміж рядами якогось київського бичка із президентської адміністрації, він лапав її за непристойні місця і безперестанку лизав не то обличчя, не то шию. Оксана не відпиралася, а чим далі

розохочувалася. Вовка, що приїхав усе це висвітлювати, плюнув їм услід.

— Агій на вас!..

Така різниця між нами і Америкою. Але є і в них. Правда, там, якби хто кого лизав, то, напевно, що хлоп хлопа. В них це вітається. Жінка-мер у Чикаго лесбіянка, коли говорили про це, то з пошаною. Так у нас говорили колись про Героїв Соціалістичної Праці. Такий тепер у них гонор. Був у соборі в Чикаго, де моляться українці. Дуже гарний собор, святого Миколая. Свята літургія. А у нас шириться відео, де хлопаки у Лаврі у Києві стоять на престолі, рубають у бубни "Чоботи, чоботи з бугая", а молоді дівки у вставках підкидають когось там у рясі.

Наступного дня після приїзду нас чекала головна зустріч. Ще раненько почули, як сходами вниз залопотіли малі ноженята. Він ввійшов, оглянув і став довкола нас бігати. Так внучка Юлечка, як була ще маленькою, зустрічала з Англії тата. Він приїхав, надійшов з вокзалу в Городенці, а вона посеред вулиці стала його оббігати. Згадали й почали сміятись.

— Це, напевно, родинне...

Юлія виросла, вчиться, опановує медицину й працює. Як сучасна проукраїнська активістка — у Чикаго на мітингах. "Не вбивайте дітей", дві на плакатах жовто-сині долоньки — долоньки братика Ніка. Дві валізи, які ми притягли через океан, були для нього. Акордеони, один дитячий, іграшка, другий — професіональний інструмент, німецький бренд.

— Другий — років так через п'ять...

Казав я, а він слухав.

— Підростеш, хай батьки віддадуть тебе до музичної школи, добре?..

— Добре!..

Той, що дитячий, взяв з собою до школи-садка. Коли прийшли вже його забирати, вчительки-виховательки хвалили.

— Піано!.. Піано!..

І здіймали вказівний палець. Наш малий внучок говорив їм, що ми дідусь і бабуся, приїхали з України, що там війна, вони похитували головами.

— Але вони не знають мови...

Казав він англійською, і вони доброзичливо всміхались. А ми, склавши човником руки, схилялись у поклони, як китайці, а чи японці. Потім ці презентації тривали в парках, де ми водили його на ігрові майданчики. Він підбігав до таких, як і ми, дідусів і бабусь, що приводили сюди внуків, ми чітко вловлювали лише одне слово "піано", і вони привітно кивали нам головами.

— Хай!..

— Хай!..

Він всміхався, і я бачив у ньому свата — другого його дідуся. Свата не стало давно. Він поїхав до батьків у село помагати копати картоплю, повернувся, і все. Наша дорога проходила через село свата, справа там церква і цвинтар. Я вклонився з автобуса і помолився.

— Я поцілую від вас його, свате...

Безперестанку бігав наш внучок з такими, як сам, малими бешкетниками, а я мучився в здогадах, де я бачив цей хід, хто ходив на цім світі ще так? Мама! Мої мама! Так ходили вони.

— Ну ось, мамо, не минає нічого в цім світі, все живе, все триває, життя наше вічне і коло його безкінечне...

А ще в один з днів ми поїхали разом у місто Чикаго, де вперше побачив архітектуру хмарочосів. Бував у Києві, бачив бовдура на пагорбі. Як виявляється, гроші не всім допомагають. І ось шедевр, чіткі лінії, витончене мистецтво, політ людської мислі. Оля, донька, каже:

— Ану, станьте, я вас сфотографую...

Ми з онуком і за плечима у нас Chicago Tribune. Все життя відпрацював у газетах, вони були маленькі, але ними я дорожив. Чи шкодую за тим, що не довелося підніматися ліфтами на цю висоту? Не знаю. Чи хотів би, щоб мій онучок працював у цім хмарочосі? Думаю, ні. Я без водія автобуса з Червонограда знаю, що творили і творять на світі не завжди відповідальні й чесні журналісти. Повертався роками з роботи, і ночами бачив у вікнах ці голубі вогники екранів. Я знав, у яку пропасть ведуть їх господарів небезпечно улесливі ці голоси. В Америці мало хто дивиться телевизор, хіба діти мультфільми. Погасли екрани у вікнах і в нас. Маса людей розтворилася по закордонах, інші — не вірять, а може, все зрозуміли. Війна. Апогей глобальних маніпуляцій.

А Америка що? Америка абсолютно довершена, Польща всього лише слабка її тінь. Тут міста, де ми жили і через які проїжджали, — доглянуті простори, бездоганно покошені й прибрані парки. З того часу, як доплив сюди перший ірландець і кинув свого капелюха, позначивши цим скільки землі його, минули століття. Двісті років Америка не знала війни на своїй території, вона розвивається і примножує набуте. Але в Америки своя порохова бочка, і конспірологічний прогноз, як будуть тікати звідси, чув, як не дивно, і тут. Непевний цей світ. У цей хмарочос проведуть ліфтом у кабінет з видом на Мічиган, а там прийде хазяїн. І правим буде мій знайомий з Червонограда. Журналістам у цім світі непросто, вибір у них невеликий. Найбільший з них, і не лише в Америці, Ернест Хемінгуей. Він покінчив життя самогубством.

У нас із внучком була велика золотиста осінь. Листя побагряніло за одну ніч. Вранці прокинулись, а довколо заграва. Через якийсь час воно опадало, і щодня ми мали роботу. Я брав до рук грабельки, він складав у великі мішки й трембував.

— Газдуньо!..

Хвалила бабуся.

— Газдуньо...

Кожного понеділка приїжджали великі машини, спочатку одна, потім друга, забирали все посортоване. А потім ми грали у футбол, і мали світовий чемпіонат. Фаворитом у нас була Аргентина. Я не визнавав команд, які скуповували гравців у Африці і видавали за французів. Як і політики в футболі з пов'язками ЛГБТ. Тому не

шкода було данців, ні бельгійців, ані німців, ні іспанців. Він прибігав до мене.

— Ніколас!.. Він сказав Ніколас!..

У збірній Аргентини — три футболісти з ім'ям Ніколас.

— Один — тут, один — у телевізорі...

— Три — в телевізорі...

— Три...

А там настав день, коли востаннє забирали його з школи. Він показав рукою на схід.

— Там Україна?..

— Там Україна...

Трохи проїхав у візочку, а потім підійшов і підняв руки.

— На руці...

Ще до поїздки мені снився цей сон, я несу його, а він обняв мене міцно ручками. Тепер ми йшли і мали розмову.

— Дивись, ти виростеш і приїдеш в Україну. Там є така хатка, як у вас тут, перед хатою велика черешня, а в саду вишні і яблуні, які розцвітають з весною...

— А ти там будеш?..

— Ну, як тобі сказати...

— Ми будемо плакати за тобою...

— Що я тебе попрошу: аби ви не продавали все те, нехай це буде родинним гніздечком для вас...

— Як для пташок?..

— Як для пташок...

— Я не продам...

На середині дороги бабуса наполягала.

— Нікусику! Сідай на візочок, дідуся ноги болять...

Та які ноги! Ніякі ноги мене не боліли. Ми йшли, і я чув його тихе дихання. Ближче до хати відчув, що він засинає. Легенько ввійшли до кімнати, поклав його на ліжечко, зняв черевички і курточку, накрив одіялом.

— Молочка...

— Зараз-зараз...

Він повернувся набік і всміхнувся ввісні.

Аеропорт О'Хара. Це інша планета й яскрава картина Всесвіту. Наш літак відірвався від злітної смуги, зробив розворот і піднявся над озером Мічиган. Кожна хвиля і кожна миля відтепер наближали нас додому. Але половина наших сердець залишалася тут. Фридерик Шопен помирає у 39, його батько був француз, і ховали його в Франції. А своє серце заповів Фридерик Польщі. Класик. Хоча все це відносно тепер, через дві сотні літ, тепер інша музика. У "Червоної рути", якщо брати від 70-го року, мільйони прихильників серед людства планети. При посадці ми прорізали хмару суцільної води в небі, на Варшаву падав проливний дощ. Командир дивовижно плавно посадив Боїнг і звернувся до нас задушевною мовою. Я подумав, який голос втратило

польське радіо! А тоді в літаку стихло все, і умиротворено полинула ця мелодія. "Вальс дощу". Було це й зворушливо, і романтично. Та, думаю, не менші емоції викликав би за подібних обставин "Перший сніг" Ігоря Білозіра, ясна річ, в Україні.

На третій день по приїзді я пішов до міста щось прикупити. На чітко розмальованому пішохідному переході коло першої школи ще пропустив справа якийсь автомобіль, який, як виглядало, дуже спішив, а тоді рушив.

— Командір!..

Почув за спиною, коли перейшов.

— Командір!.. У мене нема гальмів...

Я оглянувся, він висунув голову з вікна зеленого "Москвича".

— Ти ку-ку?..

— Ку-ку... А якби в мене не було гальмів, а ти навіть не подивився в мій бік...

Під магазином збоку стояв якийсь зівака і сміявся. Сміявся він, звичайно, з мене.

СЛІДИ НА РОСІ

Ранесенько-рано відходить до нашого села перший автобус. Прибуваючи на автостанцію з величезним запізненням, водій миттю забігає до маленької диспетчерської, де о цій порі панує ще солодкава переддосвітня тиша, миттю повертається до автобуса, і похапцем косить на мідяки, які в напівтемряві відраховую я — одинокий вранішній пасажир.

— Я добрий на руку...

Пробую піджартувати, всідаючись у прохолодному салоні поближче до мотора. Але йому вже нема діла до моєї руки. Водії також люди, і вставати вдосвіта їм так же важко, як і всім нам. Виїхати на лінію точно за графіком можуть або ті, в кого загострене почуття відповідальності, або ті, хто страждає безсонням. Більшість наганяє на трасі. І нічого. Точно за графіком буде автобус у нашому селі, за автобусом у нас годинники звіряють.

— Приїхали!..

Привітно повідомить водій, коли, перетнувши кілька смужок густого вересневого туману, зупинимося на оповитому світанковим серпанком пагорбі. Додому звідси далеченько, і можна було б покористуватися ще послугами громадського транспорту. Але над золотавими вересневими просторами, що беруться вже тихим осіннім смутком, народжується день. І давно не ступав я споришевою стежиною, що веде поміж полями до нашого села. І давно вже не приходили до мене світанкові мамині очі.

— Ти не забув?..

Будять мене, ласкаво всміхаючись.

— Зараз сонце має купатися...

Вибігаю за село і таємниче вслухаюсь у переддосвітню тишу. Ще зовсім недовго і озветься світ довершеною гамою ранкової пісні. А поки що...

Падають роси.

Ведуть свою беззвучну мелодію в гулкій переддосвітній тиші. Проб'ється на світ перший промінчик зорі і забринить срібною струною в холодних краплинах, розбіжиться грайливо лугами, згубиться на далекому обрії. Вже від хати оглянусь я в поле, і в густій росі на споришевій стежині побачу мережку дитячих слідів.

Падають роси.

— Дивись, на Вечерю приїдь...

Дорікають мені мої сестри.

— Ти там того року не був, поза того не був...

— Їм вечері давно не носив...

Ми малі ще, мама зварили пшеницю й узвар, напекли вже пампушків, кажуть:

— Визирайте, йдіть, тата...

Вибігаємо за щораз на дорогу, за п'ятим чи шостим несемо радісну вість.

— Їдуть!..

Ще з Високого Горба дві фари колгоспної вантажівки прорізають простори. Тато, обвітрені, зморожені, але усміхнені, входять до хати, вносять сіна, стелять ним під столом. Пахне в нас літом, сушеними грибами і чебрецем. Мама мовчки кладуть на стіл порожній келішок і ложку. Це тим, кого з наших уже нема. Тепер келішок цей і ложку цю кладемо нашій мамі. З вікна автобуса буду довго дивитися в нічний крайчик села. Раніше, здається мені, на Святвечір не світилось нараз стільки свічок на сільському нашому цвинтарі. А тепер на цвинтарі, як на зоряному небі. Чи то справді село вимирає, чи то лиш так, поз'їздимося з міст, аби покласти свічку. Довго-довго мерехтить на нічній дорозі це зоряне небо, і мерехтить-болить мені на нім одна зоря.